

PROVINCIALE

BIBLIOTECA

ENTE

D'Errico

3762

MATERA

CL. SEGLIANI

JANI VINCENTII
GRAVINÆ
JURISCONSULTI
OPERA.

12282
JANI VINCENTII
GRAVINÆ
JURISCONSULTI
OPERA,
S E U

ORIGINUM
JURIS CIVILIS
LIBRI TRES,
QUIBUS ACCEDUNT

DE ROMANO IMPERIO LIBER SINGULARIS. | DISSERTATIO DE CENSURA ROMANORUM,
ORATIONES, ET OPUSCULA LATINA. | ET
INSTITUTIONUM J. RECEPT. LIB. IV. | INSTITUTIONUM CANONIC. LIB. III.

Recensuit, & Adnotationibus auxit

GOTFRIDUS MASCOVIUS

Reg. Magn. Britan. Consil. Aul. & in Academia
Goettingensi Juris Professor.

EDITIO NOVISSIMA AD VENETI EXEMPLARIS PITTERIANI
FORMAM EXACTA;

*At vero mendis quamplurimis, vel sententiam perturbantibus, quibus Exemplar
illud scatebat sedula opera expurgata.*

TOMUS PRIMUS.

NEAPOLI MDCCLVI.

PUBLICA AUCTORITATE

EXCUDERAT JOSEPHUS RAYMUNDUS
SUMPTIBUS ANTONII CERVONE.

JOSEPHO-MARIÆ MAZZACCARA

EX DYNASTIS CASTRI GARAGNONIS, RIPÆ
CANDIDÆ, MASSÆ LOMBARDE &c.

JURISCONSULTO SPECTATISSIMO

ANTONIUS CERVONE

ευχαριςτω

U M primum JANI VINCENTII GRAVINÆ,
clarissimi Jurisconsulti, Opera meis Typis excusa
lucis usuræ donare in animum induxi, cogitare statim
cepi, quemnam illi Patronum adsciscere de more
deberem. Atque universam hanc Urbem late circumspectanti nemo unus
occurrebat, cujus nomini ex veteri formula dare, dicare, consecrare sa-
tius ducerem, nisi Tu Vir Illustrissime. Et quidem cui potius? Tanta
studio-

studiorum cognatio, ac similitudo inter Te, & VINCENTIUM GRAVINAM intercedere deprehenditur, ut si is adhuc in Terris ageret, nulli potius quam Tibi, se, suaeque omnia commendare praeparet. Quemadmodum enim ille olim Jus Civile in scholis summa cum laude est interpretatus, ac τῶν ἐπιγινώσκων utilitati, doctissimis editis libris consultum ire sategit; Ita & Tu, incredibile dictu est, quanta felicitate de difficillimis ac salebrosis Juris Quaestionibus respondeas; quanta gravitate & copia dicendi impeditissimas quasque Caussas frequenti plerumque Senatu defenderis; Quotque Juris studiosi, Te deductore Fori Tyrocinium feliciter egerint. Ut taceam fufum illud tuum plenumque dicendi genus, ac facundiam singularem, non exquisitam illam quidem, & elaboratam, sed ex ipsa rerum natura sponte fluentem, rebusque ipsis apte attemperatam, quae in Te uno adeo emicat, ut inter omnes Urbis nostrae Oratores (alio enim quamplurimos) nulli secundus merito censearis. Illud tamen me sine piaculo praeterire non posse arbitror, miram scilicet in dirigendis negotiis Dexteritatem, ac Providentiam proprie Tuam, & δεινότητα singularem in Caussarum πολιτεία. Nam licet implexae illae saepe sint, ac sexcentis obsitae difficultatibus, atque ad incitas (ut ita dicam) redactae; Tu tamen pro ea, qua polles arte, ac prudentia (quod caput est in re forensi) facili negotio adversariorum ictus declinans, artemque eludens, omnia suo loco restituis, omnia ad umbilicum felici exitu perducis. Atque id potissimum in causa esse videtur, ni fallor, quamobrem vel ipsi principes caussarum Patroni, si quod forte negotium arduum ac difficile inciderit, Te sibi socium adsciscere, & quasi succenturiare sollemne habeant. Adeo ut mirum videri non debeat, si ex variis Italiae, ne dicam Europae partibus infinitus prope Clientium numerus ad Te confluat; Teque sibi Patronum expostulent quotquot sunt Viri Principes Neapoli, Romae,

Romae, Januae, & in ultima etiam Hesperia. Et re quidem vera, nil minus expectandum erat a praeclaris illis praeceptis, morumque regulis, quibus suam familiam, auro contra sibi cariorum, a teneris imbutam atque exultantem voluit clarissimus Pater Tuus THOMAS MAZZACCARA, cujus laudum amplissimam segetem si intra angustos Epistolae hujus cancellos complecti vellem, frustra essem, atque in exiguum rivulum immensas maris aquas, irritum sane labore deducere conarer. Ecquis enim per summa saltem capita percensere valeat, quo pacto ille ex longa & gravi Fori commendatione, in quo satis diu summa cum laude desudaverat, ab Augustissimo Caesare, ac Rege, aequissimo rerum aestimatore primum Aerarii Quaestor creatus, tum Fisci Patronus, porro S. C. Consiliarius, dein Romam de gravissima publica re ABLEGATUS, ac demum inter Supremos Collaterales Patres fuerit conscriptus? in quo & Annona Praefectus, & totius Regni tum a latronibus quieti, tum a morbis saluti summa cum potestate praepositus, vix dici potest quanta diligentia, quantoque Reipublicae emolumento demandatam sibi Provinciam administraverit. Verum quis digne scripserit, quanta cum laude, quantoque plausu se gessit ille, quot prudentiae edidit specimina, & quam cumulate omnium ordinum votis satisfecit, semper ac defecisse ex inspirato accepimus (defecit autem plus vice simplici) qui hujus Neapolitani Regni clavo, Vicario nomine adsidebat, vicesque obibat Augustissimi Regis? Licet enim ad omnes simul Collateralis Consilii Patres Regni cura per id temporis pertineret; nulli tamen latere arbitror, unius ferme THOMAE MAZZACCARAE consilio, sapientissimoque regimine id peractum, sibi que uni potissimum referri debere acceptam illorum temporum quietem, & civium incolumitatem: quippe qui in augustissimo illo Senatu Magistratus prerogativa juxta, ac sapientiae laude ceteros anteibat, eique communi voluntate & libenter,

& facile de suo jure concedebant Collegæ, fascesque submittebant universi.
 At quamvis ille tanta negotiorum mole gravaretur, ac distineretur cu-
 ris, ut nihil supra; alter tamen ab M. Aurelio, quem diu, multumque
 in Commodi Filii sui educatione insudasse accepimus, nihil habuit anti-
 quius, nihil sanctius, quam ut per primi subsellii Magistros in quovis
 scientiarum genere Filii sui instituerentur; ipse autem, quidquid otii a
 publicis muniis obeundis supererat, in eorundem progressibus fovendis,
 ac provehendis insumere libenter solebat, se patrem iratis diis natum
 compellans, si filios veræ solidæque virtutis exortes reliquisset. Norat si-
 quidem vir sagacissimus, felicius sapientiam ad heredes transmitti, quam
 divitias & honores: hæc enim degeneres illos sæpe reddunt, ac superbien-
 tes, illa vero probos, ac Reipublicæ necessarios. Tantine est ad familiæ
 bonum Vir litteratissimus? Quæ cum ita se habeant mirabitur profecto
 nullus, cur Tu paternas virtutes pressius æmulari, atque in unius Juris-
 prudentiæ (qua longe lateque patet) studio operam omnem, ac laborem col-
 locaveris, qua quidem in re quantum profeceris, & quam proxime ad
 Jurisconsultissimi Patris doctrinam accesseris, notius est, quam ut verbis
 explicari desideret; adeo ut in spem certam omnes venerimus fore, ut &
 Tu perinde ac ipse Pater ad primos honorum gradus brevi sis subvehen-
 dus. Accipe ergo Jurisconsultorum eloquentissime quod offero, Tibique per-
 suade, nihil unquam a me magis ex animi sententia fieri potuisse, quam
 ut hoc JANI VINCENTII GRAVINÆ τὸ πρῶτον absolutissimum opus
 Tibi nuncuparem: quandoquidem & Tu illud multi semper facere, atque
 in deliciis habere a teneris consuesti; & spes rata est fore, ut ceteri omnes
 ad Tuæ Virtutis instar, immo ad unam MAZZACCARÆ nomenclatu-
 ram heic adscriptam, ad Legum scientiam, ac veræ eloquentiæ decus ar-
 dentius acquirendum conspirent. VALE.

JANI VINCENTII GRAVINÆ
 DEDICATIO

A D

CLEMENTEM XI.

BEATISSIME PATER.

QUÆ tria bona sunt a divina providentia summis Principi-
 bus ad optimum populorum regimen attributa; quæque sæpe
 in singulos dispersita quidem adspiciuntur, in eundem vero
 collata raro memorantur; ea omnia nos in Te uno, CLEMENS
 MAXIME, intuemur; ingentem rerum optime gerendarum po-
 testatem, cognitionem, & voluntatem: quæ sicuti dissociatæ
 parum promovent, quia neque potestas absque cognitione inve-
 nire, neque cognitio absque voluntate capeffere meliora valet;
 ita conjunctæ nunc in SANCTITATE TUA, Orbem terrarum universum ad aternorum
 operum spem, haud immerito, erexerunt. Verus enim illa & præclara de Te
 opinio ex beneficentia & prudentia tua, præclarisque factis ubique diffusa, jam tanto
 crevit amplius, quanto mirabilis illa tuorum comitiorum eventus rebus humanis
 omnibus antecellit. Quo virtutis exemplo, vel ipsis veteribus Ecclesiæ seculis in-
 audito, cum & præteritas tuas laudes obrueris, & paris gloriæ spem ceteris morta-
 libus abstuleris; nostram interea excellorum actuum cupiditatem adeo dilatasti, ut
 ei explendæ, superatis jam ceteris, Tutemet sis in posterum superandus, neque alium
 præter Te competitorem, atque æmulum laudum tuarum sis habiturus. Mortales enim
 ita natura comparati sumus, ut cum nobis ipsis facile condonemus; ab aliis tamen
 semper majora contendamus. Cum igitur Tu notas antea usitatasque virtutes cursu
 superioris temporis exegeris; & in creatione Tua speciem pietatis adhuc ignotam e
 celestibus animi Tui penetralibus emiseric; quid mirum, si nova semper & infue-
 ta, Tuique propria in posterum expedemus? Quod vix, ac ne vix quidem affec-
 turos a quoquam homine confideremus, nisi mirabile facinus abs Te profectum di-
 vinam vim actionibus tuis perpetuo excitandis atque regendis in tuo pectore con-
 ditam indicaret. Talis enim Tua fuit Pontificatus recusatio, ut nihil humani pe-
 nitus in egregia illa moderatione animi deprehendatur. Neque enim cum sensu mode-
 stiæ, metus hostium Christiani nominis admiscebatur: non tyrannorum atrocitas,
 non Ecclesiæ vexatio, non pericula, non cædes, nulla strages, nulla seditio, com-
 morio nulla honorum fugam incitabat. Et tamen ad culmen dignitatum omnium in-
 vitus atque reluctans, mœrore ac tristitia squalidus, lacrymans & gembundus,
 e cubiculo, ubi te condideras, velut ad crucem aliquam evocabaris: ut pote de illo-
 rum

rum numero, qui ἐρχονται ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν ὡς ἐπ' ἀγαθόντι ἴοντες, ὡς εὐπαθῆσόντες ἐν αὐτῷ αἵματι ὡς ἐπ' ἀναγκαιον, καὶ ὡς ἔχοντες ἐν αὐτοῖς βελτίοισιν ἐπιτελεῖν τὴν ἀρχὴν ὡς ἐμοίς. Dum enim amplissimi Patres ad Te confertim ibant, ut paratum divinitus, delatumque ad Te a collegis omnibus Pontificatum maximum reciperes; Tu illum ad seniores constantissime remittebas, unanimesque preces, lacrymis abunde manantibus, refutabas. Cum igitur nemo, quin esses unice creandus, ambigeret, præter unum Te, a cujus modestia, cum illi magis contenderent, minus expugnabant; idemque diffusis viribus copiam suffragiorum undique Te ambientium averteres, ac solus petitioni omnium repugnares; certe non tam comitia illa fuere, quam lis & iudicium inter Te ac Sacrum Senatum institutum, cælestique sententia diremtum, ac definitum Sacrorum librorum oraculis: quæ voluntatem pervicere tuam, ac Te attrinere dilabentem: ut divinam in Pontificia creatione præsentiam, quam nobis adhuc religionis auctoritas persuasit, nunc in mirabili creatione Tua, oculis prope deprehenderimus. Quæ enim humana ope negotia illa, quæ, suapte natura levi qualicunque aura vertuntur, tamdiu constitissent, nisi vis divina optimorum patrum voluntates in Te incumbentes ex alto rexisset; eorumque suffragia, ne aliorum defluerent, totum illud gloriosissimum Tibi, longum vero atque anxium ceteris mortalibus, triduum, admirabiliter sustinuisse? Quæ tum populi totius trepidatio fuit! Quæ sollicitudo bonorum! Quales angustia doctorum ac pio-rum hominum! Quanta fluctuatio Ecclesiæ universæ: quæ dum retraheres manus a gubernaculo tibi porrecto, portum hic, illic scopulos; hac serenitatem, illac tempestatem prospectans; a Te unice petebat, ut in tranquillum conferretur! Neque aliunde, præter quam a divino consilio processit, ut neglecta opportune de Seniorum etiam sententia lege annaria, dignitate suprema ætatem antevenires. Cum enim superiorum Pontificum piis legibus & exemplis abacta vitia, propter eorum imperii brevitatem statim ab abscessu refluerent, florentem ætatem Tuam Deus ad summam potestatem adduxit, ut imperii diuturnitate, optimæ leges verterentur in mores, ac mala omnia Tuarum continuatione virtutum; veluti longi temporis præscriptione, in posterum tollerentur. Tu vero, non ut imperares, imperium accepisti; sed ut Ecclesiæ temporibus & legi divinæ servires. Etenim ut egregie Plato: τὸ οὐτὶ ἀληθινὸς ἀρχὼν ἐπέφυκε τὸ αὐτῷ συμφέρον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ. Omnes nimirum homines Deus Opt. Max. propter communis genitoris culpam perpetuo labore damnavit; sed sapientes hoc discrimine secrevit a ceteris, quod alios tantum sua; sapientes vero publicæ utilitatis causa laborem suscipere voluit. Hoc autem onus ideo Tibi subeundum præ ceteris erat, quod unus inter mortales absque ullis edictis, quæ irrita sunt, nisi vim habeant adjunctam, & absque vi, quæ nunquam abest a communi tristitia; sed ipso adpectu jucundissimo vitæ Tuæ, ac priorum luce meritorum, labes eluere valeas Magistratum & Procerum, unde corruptio manare solet ad ceteros. Ac sola imago animi Tui modo locata sublimius, & majoribus ex-primenda in dies operibus, præsentis erit & posterius censura temporis. Quis enim aut ignavus, aut impurus, aut indoctus munus petere ausit ab eo Pontifice, cujus pueritiam in elegantioribus literis; adolescentiam in Sacris & civilibus legibus, juventutem in jure integerrime, sanctissimeque dicundo; ac sequentem ætatem tribus Pontificibus dicatam in Ecclesia universa moderanda; totamque vitam in antiqua Sanctorum Patrum disciplina cognoscenda, & un-

dequa-

dequaque imitanda sciat esse traductam! Quis vero inani & puerili doctrina imbutus, turgidaque recentiorum temporum facundia inflatus graviores & sublimiores doctrinas vicerit apud eum Pontificem, ad quem instituendum omnium temporum selectiora studia confluerent? Quem ab ineunte ætate latinam eloquentiam addiscen-tem Tulliani sæculi lux & candor excoluit; cui ad græcas literas cupide progre-dienti, cum omnium inventorum, atque artium suarum copiis Academia universa, cumque Demostenea vi, atque frugalitate Atticum forum exultanter occurrit. Qui jurisprudentiam ab Antonini ætate, Theologiam a Theodosianis temporibus arripuit, omnesque doctrinas atque artes e purioribus fontibus arcessivit. Eo cultu, atque se-veritate studiorum Tecum ad supremum Ecclesiæ fastigium reduce, non Principem literulas alentem videbimus & argutiolas; sed Heroicorum temporum eruditionem, & sapientiam suscitantem aspiciemus; Romanique juris Majestatem jamdiu obum-bratam foro reddentem, & ad veteris Ecclesiæ pietatem, atque doctrinam nostra-tium criticorum religione, atque iudicio expensam & excoctam, auream illam elo-quentiam adjungentem, quam in Italiam, Leonis X. beneficentia, revocatam no-va sermonis contagio pene profligavit. Quam sane morum atque bonarum artium felicitatem prope adspirare video, post quam exemplo Tuo ea defertur conditio peti-toribus, ut aut spes honorum eis deponenda sit, aut vetusta morum & doctrinarum sanctitas repetenda. Hinc Tu, Princeps humanissime, voti compos fies, & severi-tatem, quæ animum tuum a dominatu avertebat, effugies: moribus enim recta di-sciplina, & literarum cultura compositis, delictorum & vitiorum semina tandem exstingues, ut severitate Tibi non sit utendum, quoniam bonis dominaberis; pote-riisque clementissime, atque ex animi tui sententia imperare. Non enim clementia est parcere fontibus, quorum vita tot est infontibus noxia: sed ea demum vera est clementia, numerum augere bonorum rectis institutionibus, iisque aditum sepire criminibus, ut quam rarissime oporteat esse severum. Quoniam vero haud pauci re-periuntur, qui ramos malorum deciderint; radicem vero qui tentaverit, adhuc nemo: & vitia plerumque studio virtutis non deponuntur, sed fuga poenarum; co-guntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex pro-priis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique, illis ablati, quotidianam etiam vitæ occupationem amitterent. Tu vero, qui virtutum omnium scientiam habes & usum, exemplis Tuis, & nova emendandi arte animos ad illas adeo con-docefacies, ut sensim delectati melioribus, deteriora sint relicturi; ac nec opinan-tes a sensibus jucunde decessuri ad honestatem. Itaque virtutibus illatis, vitia sine satellite, ac sine voce præconis exulabunt. Tua vero gravitas lenitudine temperata, orisque majestas benignitate condita, suffulsaque suaviter moribus, & sermonibus Tuis decora, & verenda comitas, nonne fastum deprimet, & superbiam depellet procerum illorum, qui tenuiorum contemptu, & pectoris tumore, atque capitis ela-tione celfo, fulgentique de curru sibi videntur præferre fascēs, & in privata fortuna publice imperare? Atque cum divinæ omnes animi tui dotes in universarum gentium utilitatem redundant: ii etiam, qui jampridem patrocínio Tuo perfruuntur, quo il-lo digni videantur, motu feruntur eodem: ut & ipsi pro virili aliquid publice pro-desse cupiant. Quos inter, & ego, qui omnia tuæ solus beneficentiæ debeo, per quam etiam ab INNOCENTII XII. benignitate publicum juris docendi munus acce-pi; animum induxi meum, ut privata quoque studia in commune adducerem, ab-

solutis nuper tribus de originibus juris civilis libris, qui jam in lucem prodeunt sub auspicio SANCTITATIS TUE: cui non modo ex infinita potestate sub qua omnia subjiuntur; sed privato etiam & antiquo nexu labores mei sunt omnes obnoxii. Etsi vero nostra, sententiarum & verborum inopia, tanti tamque Sapientissimi Pontificis luce sit indigna; materia tamen gravitatem certe non adspernare: tradimus enim primordia juris civilis, quæ si non proximum, at communem tamen habent cum sacro jure fontem, nunc in æternam Ecclesiæ tranquillitatem et tuo pectore profluentem. Jus enim Romanorum id habet seorsum a populis aliis, totum ut si arte mira & certa ratione deductum a naturali honestate, quæ divina est illa in omnium cordibus insculpta, inque animis inscripta lex. Hinc jus civile pro jure gentium servatur ab omnibus illis nationibus, quæ cum Imperio Romanorum, non tamen acceptam ab iisdem humanitatem deposuerunt. Quin etiam, si originem illius e remotiori memoria repetamus, Moysen ipsum haud levi ex parte nostri juris auctorem reperiemus. Multa enim Ægyptii ab Hebræis, cum quibus versabantur, in suos vertere mores: cujus rei argumentum est suum abominatio, jejunia, & περὶ τοῦ, Herodoto teste, Ægyptiis etiam sacerdotibus usurpata: quæ suo populo Moyses afferta, & ab alienis repetita retulit in scriptas ab se, atque a DEO dictatas leges. Athenas autem, unde Romani primæva jura petierunt, vel Phœnices Hebræis affines, ut multas Græciæ urbes condidere, vel Ægyptii, Erichtheus certe, ac Cecrops, qui eam urbem primi legibus composuerunt, primique imperarunt, ex Ægypto advenerant, indeque in Græciam attulere mores patrios, quibus multa hæserant ex Hebraicis institutis. Quamobrem Cecrops, propter Græcos mores Ægyptiis infusos, δῆμιος appellabatur. Hinc non mirum, si tot Hebraici juris vestigia in Romano inveniantur, ut utriusque populi leges, incerto auctore, inter se collatas habeamus. Quamobrem, emeritis Lotharii temporibus, post diuturnam noctem Romanis legibus, adeo Sacræ cum illis coaluerunt; ut Decretalium libri, exceptis iis, quæ sunt divini tantum juris, nihil fere aliud videantur, quam progressio, & germinatio juris civilis: quod Summi Pontifices ALEXANDER, atque INNOCENTIUS TERTIUS, GREGORIUS IX. INNOCENTIUS IV. BONIFACIUS VIII. alique plurimi sua in juventute hauserant e Bononiensi plerique schola, quæ tum celebrabatur, illudque de Summo Ecclesiæ Solio mortalibus præbuerant; aut respondentes Episcopis, & Præfulibus Oracula Romana petentibus; aut controversias causasque definientes; aut constitutiones Ecclesiasticas pro re nata condentes. Quo magis confido TE hoc literarum genus complexurum benignius: & qui animum habes non modo Tuae ditionis opulentia, sed ipsius etiam humanis necessitatibus longe majorem, quique occultis largitionibus literarum inopiam e re familiari Tua sublevabas; eo majori munificencia cultum vetusti juris excitaturum, quod hæc studia longe auctius Reip. remittunt, quod acceperunt, & pro caducis & mortalibus bonis, æterna & saluberrima retribuant, conjunctam scilicet cum Romana eruditione justitiam animumque Romanum. Quæ dum scriptis committimus, nunquam interea sensus declinamus ab immortalibus dictis factisque Tuis, unde longe majorem boni & æqui scientiam, & usum colligemus, quam e mortuis monumentis vetustæ virtutis, quæ nunc longe clarior in Tuis operibus reviviscit. Quibus contemplandis admirandisque adeo, PATER BEATISSIME, rapior, ut ad integram absolutamque felicitatem id unam a D. O. M. deprecor, ut per longam TE ann. seriem sospite atque superstitute, dimittar e vita.

AD

AD CUPIDAM LEGUM JUVENTUTEM.

Irari aliquando soleo, & mecum ipse reputare, cur extremis hisce temporibus, quibus ceteroqui scientiæ, vel recens exoriantur, vel veteres exsuscitantur, vel adhuc incolumes ad clariorem lucem extolluntur, ita ut communis & novæ quædam reddatur vita doctrinis; una tamen Jurisprudentia, veluti damnata barbarie, sensim repudietur ab eruditis, & elegantiorum artium commercio paulatim excludatur? An rude aliquod artificium est jus civile, cui nonnisi pinguiora ingenia se tradiderint? An usu officioque suo juris ars est avara quædam nundinatio verborum, & vocabulorum aucupium, evertendis aliorum fortunis & patrimoniis, ex judicium libidine, transferendis, institutum? An civilis doctrina, clavis illa quidem profecta initiis, & a sublimioribus ingeniis educata, traducta tamen per manus imperitorum, diuque sordide contractata ita squallet; ut ab eo temporis vestigio, ad ætatem usque nostram, cultiora ingenia, suo sceditatis adspectu, rejecerit? An hoc denique studium quæstiosum est magis, quam gloriosum & illustre: atque ideo docti homines, qui suam opulentiam abstinentia & frugalitate collocant, cum hujuscæ artis præmiis minime ducantur, ipsam etiam artem putant esse contemnendam? Imo vero nihil prorsus horum objici jurisprudentiæ potest. Quid enim ejus munere gravius, quo singulorum status & bona protegentur ab injuriis? Quid solidius præceptis regulisque suis; quas haustas ex honestate naturæ, non confuse congestas proditasque temere; sed ratione, atque via traditas a majoribus fuisse didicimus? Etenim, si quam habet philosophia dignitatem, (habet autem hominum opinione maximam,) ea omnis translata fuit in jurisprudentiam Romanorum, qui partum armis imperium, juris commercio legumque majestate continuerunt. Quidquid enim a Grecis philosophis de honesto & justo: de finibus bonorum & malorum; de regendis populorum moribus; de legibus & Republica, questionibus infinite propositis, & ambitiosis magis, quam utilibus disputationibus effundebatur; totum collectum fuit a Jurisconsultis nostris, atque, nugis excussis, traductum in Urbem: ut quod apud Græcos exercitatio erat ingenii, longiorisque ocii levamen, Romæ, in corpus juris civilis conversum, publicæ ac private semen esset utilitatis. Itaque contemplatio Græcorum ociosa & iners, a nostris operosa reddita est, atque frugifera. Cumque deinceps philosophia in honorum & opum vilem mercimonium converteretur; potestas omnis illius, atque dignitas in Jurisconsultorum scholis, atque in Romano foro consedit: manserat enim Græcis tantum splendor fastusque verborum; pondus tamen rerum & sententiarum utilitas commigraverat omnis in artem Jurisconsultorum, quorum auctoritate forum regebatur, ut hoc opere nostro procedente patebit.

Caligo vero barbarorum interpretum cur huic detrahat doctrinæ dignitatem, cum proximis seculis ad vindicandum jus civile cultiores omnes artes, omne genus eloquentiæ, retrusior omnis eruditio contra barbariem conjurarint: ut, pene dicam, non tantum contulerint conditores, quantum novi ejus vindices reddiderunt? Itaque, sicut ager fit, intermissa cultura, feracior; ita jurisprudentia, quæ barbarie inhorruerat, segetem protulit, ex nova eruditorum industria, letiorem. Vel unius enim Jacobi Cujacii mirabili acumine atque inaudita doctrina, jus civile nostrum scientias omnes in

ceyia

certamen gloriæ provocaverit. Quenam est autem ars, quenam facultas, cui tanta eruditio sit implicata, quantam complectitur Jurisprudencia, ex qua nativa rerum singularum vocabula, & arcana latinitatis, & selectiora dicendi genera ducuntur, & recondita notitia vetustatis eruitur, & scientia temporum atque factorum, non communis illa quidem & pervulgata, sed sanctior atque selectior, ita ut unius Jurisprudentiæ studium Græcam atque Romanam eruditionem trahat universam?

Cur igitur eruditi a Jurisprudencia, & Juris professores ab eruditione plerumque, atque ab eruditis professoribus abhorrent? Sane non aliam prodiderim causam, quam numerum & magnitudinem voluminum, & molestas rerum jam desuetarum expositiones, disputationesque longiores, & acumen aliquando immodicum; quibus, ut summum scriptoris ingenium arguatur, ii certe, qui hæc non propense, neque instituto suo, sed cursim atque alio intendentes arripiunt; longioris moræ fastidium ferre non possunt. Cum igitur ejus lectionis difficultate atque studiorum tristitia plurimi deterreantur; facile huic labori parcitur: ne vel eruditus a studiis amœnioribus; vel juris professor ab artis suæ questu diutius abstrahatur. Facilem enim gloriam laboriosæ præferimus, & præmaturum lucrum plerumque anteponimus honestiori. Et quamvis multa prodierint, quibus aut grandiora volumina contrahuntur; aut rescantur obscuriora; ibi tamen, vel ea sæpe offendimus, quæ nos morantur inutiliter; vel ea desideramus, quæ pateant latius: pleraque enim jejune traduntur & exiliter, ut vix arrepta diffugiant. Res nimirum e proprio trunco avulsæ, atque in Epitomen redactæ, attingunt simul animum, & elabuntur: carent enim nexu ordineque suo, sine quo nihil mentibus adhærescit. Qui hoc igitur in genere libri sunt breviores, vel doctrinam universam per summa capita percurrunt, quod est nimis exile; vel certam in partem adeo effunduntur, ut alienissimas quoque doctrinas eodem trahant, quod stomachum sæpe faceffit. Non igitur alia ratio superest, nisi ut aperiantur fontes uberiores, ex quibus non in singula tantum membra, sed in universum Jurisprudentiæ corpus eruditio necessaria influat, non quidem adeo parce, ut cognitio illius brevi exarescat, neque tam abunde, ut mergat ingenium, & diu mentem ulterius pergentem irretiat. Quod præstare animus fuit hisce tribus Originum libris, ut fontes recludantur, unde universa legum eruditio & vetus Jurisprudencia manat. Curaque fuit rivos inde ita ducere, ut vel coerceantur redundantes, vel tenues justa copia impellantur, quo juri civili nutriendo sufficiant, & sobrie ad usum & commodum legentium, non immoderate ad ostentationem ingenii veteris juris notitia & lectior eruditio suggeratur. Itaque in his conjectum est libris quidquid ab eruditis & a juris professoribus honeste ignorari non potest: quo eruditi scientiam juris ex his colligant suis utilem studiis; & jurisperiti, luce hac eruditionis accepta, in lectionem Digestorum, & Codicis & Novellarum confidentius ingrediantur: ut nonnisi quibusdam in locis obscurioribus, si quando in foro usuvenerit, consulere oporteat longiores eruditorum interpretum commentarios; quorum tamen sensum, sine rerum hic expositarum notitia, nemo, nisi divinando adipiscatur.

Igitur primo libro quasi telam explicamus, quæ universum juris civilis corpus expressis potioribus membris, exponat, & cujusque juris portionis tempora certa & intervalla patefaciant: quo summatim prodatur, unde sit orta primum scientia juris, quemadmodum paulatim vel novis legibus, vel prudentum interpretationibus, vel magistratuum edictis, vel Principum sanctionibus ad integritatem per-

venerit. Tum quamdiu steterit, cur inclinaverit, quare ratione ad statum denique redierit suum. Quibus exponendis, oblata facultate auctores proferentur constituti, perturbati, & reparati juris, deque singulorum scriptis doctrina, ingenio, & usu judicia ferentur, quibus studiorum cursus dirigatur: plurimum enim refert, unde quis primum lectionem auspicetur, quibusve deinceps & quo ordine libris utatur: nam quæ lectio ad tempus maxime prodesset, ea immature, aut præpostere suscepta nocebit. Si enim, quocunque fors appulerit, hæreamus, libris sæpe inutilibus florem nostræ conteremus ætatis. Hinc in tanto studiorum numero, tam pauci sapientes. Hoc igitur libro nascentis & progredientis juris civilis, tum singularum partium ejus celebriorumque scriptorum brevem narrationem pertexemus.

Altero libro primordia Juris naturalis, & gentium, ac vetustiores juris civilis fontes aperientur, siue leges XII. Tabul. quotquot e veterum reliquiis erui potuerunt, adspersa in tempore, ad res illuminandas, Attici juris notitia. Hisque proditis originibus pervetustis, & quasi jurisprudentiæ cunabulis, transibimus ad recentiores, nempe ad leges & Senatus Consulta, quibus jus civile privatorum (nam quæ ad Reipublicæ administrationem pertinebant, cum nullius jam sit usus, vix attigimus) leges, inquam, illas & S. C. persequimur, quibus præscum & privatorum præcipue jus aut deficiente sententia XII. Tabul. augetur, aut, tempore aliter poscente, mutatur; aut, ubi obscurum sit atque perplexum, auctoritate populi totius explicatur. Quæ postremo libro concluduntur.

Toto autem hujusce operis cursu eruditionem & notitiam vetustatis ita intermiscimus, ut quod scitu opus fuerit, lectori ad locum occurrat, quo is postea per se possit obscuros atque perplexos Jurisconsultorum sensus expedire, atque barbarorum interpretum notare lapsus. Multa enim jure tradendo peccarunt illi, quæ notata sunt ab eruditis, multosque in forum errores intulerunt ignoratione morum legumque vetustarum ac temporum, quorum notitia hisce præbatur originibus, quas Tribonianus cum suo tempore paterent omnibus, parum in posterum prospiciens, reliquis subtraxit ætatibus, atque illis abscissis, tanquam adempto capite, totoque juris corpore dissoluto, concisi cadaveris membra posteris reliquit. Omissa enim primæva lege, quod caput erat disputationum, tantum ex legum consequentiis per interpretes, aut Principes, aut magistratus edictis, exorditur titulum, seriemque pertexit, quo fit, ut ad ipsum sæpe vestibulum subsistamus. Quis enim non hæreat, aut labatur in consequentibus, cum antecedentia prorsus ignoret? Cum autem proximis seculis jurisconsultorum eruditissimi, vel harum reliquiarum aliquas integris voluminibus comprehenderint; vel pro re nata, in suis de jure civili commentariis non paucas explicaverint: non inutile consilium visum est, tam varia & laboriosa lectione levare studiosos, easque omnes multis libris dispersas & dissipatas in unum conducere, inque facilem ordinem tributas breviter atque perspicue, quantum facultas nostra tulit, exponere: ut si, quod recepti præstitero, suum Jurisprudentiæ caput reddatur integrum, & quæ dispersa & infinita in aliorum libris esse videntur, ratione & distributione unico adspectu patefiant. Qui enim ante vos ista collegerunt, doctissimi quidem illi & ingeniosi, tamen obscurum potius indicem ex ipsis fragmentis contextum, quam dilucidam eorum sententiam protulerunt: vel quod satis habuerint ea monumenta colligere, ac reliquum laborem aliis consulto reliquerint; vel quod luce carebant ea, qua postea Jacobus Cujacius, & Gothofredus junior jurisprudentiam emendarunt: quorum scripta sane gravissima plurimum huic operi

operi contulerunt. Qui vero aut unam, aut certas aliquot harum originum explicarunt, ii longis; ut diximus, & alienis aliquando disputationibus ingenia fatigant; eorumque cursum, qui ad forensam exercitationem vocantur, impediunt. Præstat autem rem cognoscere universam, quam longiori cura partem tantum illius expendere.

Orationem vero adhibuimus continuam, scribenti quidem perdifficilem; tota enim ex illius ingenio continenter fluit; legenti vero facillimam: etenim animus cursu illo veluti secundo flumine vehitur. Nam criticorum scribendi consuetudinem, cui alioqui sua debetur laus, de industria effugimus: intercisæ enim & comminuta eorum oratio singulis momentis intercipit spiritum, & frequentius abrupta scriptorum locis moratur properantem, & detinet injucunde. Ideo succum quodammodo e veteribus expressimus, inque orationem nostram confundimus; testimonia vero & auctoritates in marginem coniecimus, ac si quid exprimendum occurrit more criticorum (occurrit autem in XII. Tab. explicatione sæpius) id separatim in notas contulimus breviores, & a continenti oratione seduximus. Ubi vero critici personam suscipere cogimur, cura est a novis emendationibus, quantum licet, nos continere, contentique sæpe sumus correctionibus aliorum, quarum si quas non probavimus, nonnisi caute mutamus, atque verecunde: tum quia nobis nihil suspectum est magis, quam judicium nostrum; tum etiam quia critices licentiam jamdiu esse compressam oportuit. Adeo enim emendando critici modum exceßerunt, ut non sit amplius id emendandi studium, sed reprehendendi libido, furorque rixandi. Quo magis admiror eruditissimi Grævii sobrietatem, qui suis in notis criticum acumen philosophiæ modestia & veritatis amore temperavit. Quid autem mali de nobis posterī promeruerunt, ut contentionibus nostris abducendi sint a scientiis gravioribus, & præsertim a studio sanioris eloquentiæ, quæ prope modum exhaurit, quia diutius in interpretibus quam in ipsis auctoribus occupamur. Tandem, ut omnes omnium emendationes merito suspectas habeamus, nonne præstiterit in una qualicunque lectione quiescere, quam diutius vaticinando multiplicare deliria, & posteris laborem atque fastidium ex ea disputationum sterilitate procreare? Nec semper, meo judicio, vera lectio erit ea, quæ melior: scriptores enim, varia distracti descriptionis cura, industriam aliquando remittunt. Neque humanum ingenium contendere ubique potest omnibus nervis: ideo ut in acie milites, etsi minus fortes, tamen, quia fessis integri succedunt, pugnant aliquantisper alacrius; ita evenit, ut acutius aliquando comminiscantur interpretes, quam ipsimet auctores invenerunt.

Ceterum, etsi nullæ hic inveniantur forenses disputationes, & rerum quotidianarum controversiæ, quarum utinam, aut minorem habeamus copiam, aut non videamus imminere majorem; tamen ut ii, qui ad palestram vocantur, quo sint ad luctum expeditiores, oleo prius unguntur; ita forensam pugnam initurus, ingenio fiet ex hac lectione promptior. Etenim non auctoritatibus tantum, quæ arma sunt imperitorum, quæque indicem pervolventibus præsto sunt in utramque partem; sed scientia plurimum & ratione valebit: præsertim si ad forum veniat aliquando cultior, & bonarum artium luminibus excitatus. Quod facillime assequitur, si vulgaris institutionis scopulos declinatus a puero, per breviorē & leniorem incedat viam. Neque enim ab omnibus juris professoribus perfecti Jurisconsulti doctrinam, acumen, & eruditionem contendimus, cujusmodi perraros admo-

admodum singule tulerunt ætates: sed plerumque satis fuerint, quæ politum præstent ornatumque causidicum: quo Jurisprudencia puris attrectetur manibus, & forum, quantum per consuetudinem licuerit, expietur. Nihil enim tam fœdum fuerit, nihil tam obscenum, nihil tam denique sacrilegum, quam jus civile abstrusioris eruditionis venam, germen utilioris philosophiæ, atque florem elegantie, negligentia tamen humaniorum literarum redundare sordibus, & ingeniis patere lutulentis. Has injurias recta studiorum institutio procul a Jurisprudencia flectet; itaque de his placet pauca differere.

Tria omnino sunt juris professori necessaria, latine lingue peritia, ratiocinandi ars, & notitia temporum. Latina lingua evoluit arcana jurisprudentiæ, detegitque sententias intimas Jurisconsultorum, quæ germanis vocabulis, & abstrusioribus: ac peculiaribus latine dicendi generibus obfignantur. Quamquam enim jurisconsultorum, quorum fragmenta retinemus, plerique latinitate jam inclinata floruerunt; studio tamen, ac religione verborum, quæ maxime scientia legum adservabatur, ita excellebant; ut auream prope latinitatis ætatem elegantia & proprietate reddiderint. Verborum præterea scientia & cognitio formularum, quarum in jure civili maximus est usus, nihilominus quam historia mores ritusque aperit veterum Romanorum, quorum notitia obscuriora loca juris civilis illuminat.

Ratiocinandi ars cunctas profecto doctrinas docet utpote cogitationum humanarum omnium gubernaculum & moderamen, atque initium & dux recte dictorum, recteque factorum: sine qua præpostera & perturbata erunt universa. Nam ut Lucretius ait.

... Si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit:
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum,
Omnia mendose fieri atque obstipa necessum est,
Prava, cubantia, prona, supina, atque absona recta,
Jam ruere ut quædam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

Professoribus vero juris civilis eo magis est necessaria, quod eorum consilio atque judicio salus aliorum & fortune reguntur. Advocatorum enim, & Judicum lapsus patrimonium secum & vitam ruunt aliorum.

Notitia temporum & historiæ lectio cum ad prudentiam est utilis, quæ de cognitione præteritorum, tanquam ex futurorum imagine suscipitur; tum etiam ad intelligentiam locorum obscuriorum juris, quæ luce vetustatis & discrimine temporum patefiant: multarum enim legum dissidium sola temporum ratione recte animadversa componitur.

Hæc autem facultates cito assequetur adolescens, si e longa & salebrosa via accedat ad faciliorem; ac primo retia vitaverit vulgaris grammaticæ quibus pueritia missime implicatur, & pro ea sumserit Sanctianam Scioppi, Vossique breviorē, aut, ex his contestatam, novam methodum gallice scriptam, vel ejus opitomen: deinde adjunxerit exercitationem quotidianam optimis auctoribus explicandis, Terentio præsertim, Cicerone, Cæsare, Virgilio, Tibullo, paucisque aliis ætatis aureæ scriptoribus, adhibitis facilioribus commentariis: longum enim esset & laboriosum, præ institutione forensi aut optimos scriptores explicare omnes aut criticos consulere graviores. Optimo enim causidico satis fuerit, si paucorum & quidem elegantiorum imitatione, atque

que studio facultatem comparaverit intelligendi optime ac scribendi mediocriter: ut si ornate atque eleganter nequeat; barbarum tamen effugiat & inconditum dicendi genus.

Rationis regendæ atque emendandæ mentis artem, quam Logicen appellant, omnium cum veterum, tum recentiorum optime facillimeque traditam habemus in libello inscripto Ars cogitandi: Cujus lectione non modo e communibus nature tenebris mens exolvetur; sed etiam labyrinthum effugiet vulgare Dialecticarum, e quibus longa diuturnaque jactatione, assiduisque jurgiis, non aliud nisi fallere fallique discimus. Ex ea quoque lectione lumina excipiuntur ad omnes fere scientias, quarum semina illic sunt effusa: ut quacunque flectere quis voluerit, rectam per sese inire valeat viam. Hinc etiam tollere poterit adolescens quidquid philosophiæ opus fuerit homini negotioso, & publicis muneribus occupato, quem oportet quidem philosophari, sed paucis, ut ait Ennius. Cetera que hoc in genere vulgo; argute ne dicam, an intemperanter, & absurde disputantur? jam hac ætatis nostræ luce, inque tanta inventorum novitate, non modo ignorantur utiliter, sed etiam laudabiliter contemnuntur.

Rhetoricam non adjungimus, utpote magis ad morum & publicarum rerum scientiam utilem, quam ad scribendi usum, qui Tullio ipso iudice, nature beneficio & bonorum scriptorum imitatione maxime comparatur: qua de re sunt hæc ab Augustino scripta divinitus: (a) Cavendum est, inquit, ne fugiant ex animo quæ dicenda sunt, dum attenditur, ut arte dicatur. Et tamen in sermonibus atque dictionibus eloquentium impleta reperiuntur præcepta eloquentiæ, de quibus, ut illi eloquerentur, vel cum loquerentur, non cogitarunt, sive illa didicissent, sive ne attigissent quidem. Implent quippe illa, quia eloquentes sunt, non adhibent, ut sint eloquentes. Quapropter, cum ex infantibus loquentes non fiant, nisi locutiones discendo loquentium; cur eloquentes fieri non possunt, nulla eloquendi arte tradita, sed elocutiones eloquentium legendo, & audiendo, & quantum assequi conceditur imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine præceptis Rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa didicerunt.

Historiarum lectio partim anteire debet partim comitari jus civile. Ne quis enim initio sit ad juris prudentiam rudior, generatim saltem oportet animo antea acta tempora comprehendere, ut reliqua vita, ubi erit ocium, res gestas cognoscat particulatim: quo de rebus cum privatis, tum publicis ex præteritorum exemplis recte consultat atque prudenter. Occasiones vero legum, tempora, & causæ que maxime sententiam aperiunt rerum, omnia eruuntur ex historiis. Ante quam igitur quis auspicetur studium juris, cetera universa saltem Justiniani brevique historia memoriam temporum hauriat antiquiorum, ut postea cum studiis juris Livii lectionem jungat, indeque per sequentium ætatum scriptores continenti serie ductus ad nostra tempora referatur, in iisque studiis occupabit quicquid ei temporis a divino cultu, qui præire debet rebus omnibus, & a forensi munere, atque honestis animi laxamentis in vita supersuerit, adjunctis uberioribus Chronologiæ atque Geographiæ compendiis: in quibus usui esse poterunt aucta nuper Cluveriana introductio, & Petavii rationarium temporum, ac Buffuetii Episcopi Meldensis de universa Historia dissertatio; quæ non modo brevem atque perspicuam continet memoriam temporum, notatis eventis illustrioribus, verum etiam viris coloribus exprimit religionis

nostræ veritatem omnium seculorum auctoritate comprobata, ac simul pandit regnorum omnium ortus & interitus, eorumque causas e moribus deductas populorum, qui nucleus est historiæ.

Juris vero studia inchoanda sunt a cocinnis certe ac lepidis Antonii Persii institutionibus; cum quibus conferendæ identidem germane Justinianæ, adhibitis Vinnii commentariis, miro judicio contextis miroque delectu rerum: nec non ejusdem notis, quæ sunt commentariorum veluti facule quedam. Qui longiores, aut locupletiores desiderant, Cujacium audiant hisce verbis exagitantem commentariorum importunitatem: (a) Ex libris, inquit, Juris civilis libello institutionum, neque comitior, neque facilius ullus est, quique interpretem desideret minus: ut plane illorum videatur esse ocium ignobile, qui eum libellum longissimis onerant commentariis, quod positum est in una cognitione, in infinita dispertientes. Et paulo inferius: Nam quæ scientia hæc est, quæ modum non habet ullum? quæ fines suos egreditur? quæ tota deerrat a præceptis suis, & summo illo præfatum, nec a Justiniano prætermisso, ut incipientibus jura tradantur levi ac simplici via: ne difficultate institutionis tam numerosæ atque perplexæ ab hoc studio deterreantur. Itaque commentarios, qui Oinotomi nomine feruntur, qui ad forenses sane usum plurimum conferunt, potius rejicerem ad extremum studiorum, quam in ipso, ut fit, initio adolescentibus anteposuerem; quos obruit copia rerum aut præmature, aut præpostere ibi disputatarum: & melius Justinianæ adjungerem Theophili sobrias & eruditissimas institutiones, nuper cum clarissimorum auctorum notis editas a Dorjacio. Quin & nos institutiones nostras nondum editas ita contextimus, ut vitatis intercisionibus illis importunis, quibus utitur Vinnius, & alii commentariorum Auctores, qui contextus verba e continenti suo divellunt: continuta oratione Justinianæ paragraphorum ordinem servemus, & obscuriora illorum breviter in cursu orationis exponamus, commentariorum utilitatem & paraphraseos sobrietatem cum juventutis utilitate simul atque voluptate præstantes. Post hos locus erit hisce tribus Originum libris, ut altiores juris radices eruantur, & mox ab iis decurratur ad ramos, nempe ad argumenta singulorum juris titulorum: quæ cognosci poterunt e Vvessembecii Paratitlis Digestorum, & e Persii Paratitlis Codicis. Interea celebriores leges in Manductione juris civilis notatæ deligentur, atque ad eas veterum & novorum uberiores itemque ad forum utiles, aut, ubi loci obscuritas postulet, eruditiores interpretationes adhibebuntur, ut scientia simul & usus eodem tempore comparetur.

Hæc præfari volumus, ut ad studium juris animos præparemus, detrahentes inutilia, & adolescentibus jucundiora simul & expeditiora præbentes. Non plus enim temporis vel a mediocribus ingeniis hæc institutio postulat, quam philosophiæ vulgari addiscendæ, non sine lugenda temporis jactura, tribuitur.

Ceterum quia tres hi originum libri, ubi prælum subiere, tot contraxerunt typographicas maculas, ut raro sensus efferrent integros, & aliquando etiam scribenti contrarios; hac nova editione, quamvis instituta & perducta etiam nobis absentibus, qui viscerum doloribus cogimur sæpius mutare cælum, ut mutemus stomachum; tamen benivolentia & fide doctissimorum amicorum; in impressionem hanc novam incumbendum,

(a) De doctr. Christ. lib. 4. in princip.

(a) In observ. lib. 12. cap. 18.

omnem exuere labem, & ad nativam lectionem atque ad integritatem rediere suam, simulque non leve incrementum a nobis acceperunt, qui suis locis reliqua S. C. quæ primas curas effugerant, cum singulorum interpretationibus interseruimus, ut quantum in nobis est, in tot rerum tenebris opus daremus absolutum. Quamobrem hac etiam editione libris hisce tribus contexitur liber de Romano Imperio, ut cum Originibus juris privati, simul prodeat in lucem Origo juris publici Romanorum, cujus scientia omnis post mutatam Rempublicam Imperatorii juris cognitione hoc libro expositi continetur.

DE VITA ET SCRIPTIS
JANI VINCENTII GRAVINÆ
P R Æ F A T I O
G O T F R I D I M A S C O V I I.

Uamquam Calabri hospitis xenia de his donis dicuntur, a quibus non in totum abstinere Proconsulis officium est, in L. 6. §. 3. D. de Off. Pres. quia inhumanum est, parva munera a nemine accipere velle: tamen, quod nos ferimus munus Calabri hospitis, ex eorum numero futurum confidimus, quali locupletari homines vehementer solent. Exhibemus enim opera J. V. Gravinæ, nati in Calabria A. 1664. haud procul ab oppido Consentino. Dederat hæc Consentia renascentium tempore literarum Janum Parrhasium, Pomponium Lætum, & Bernardinum Telesium, viros ingenii fecunditate & præstantia nemini secundos: quemadmodum, quod primo loco dici debuerat, Ennium quoque, illum, qui tempore Scipionis Africani Epicæ poeseos laude floruit.

Miserunt Calabri, Rudii genere vetusti.

De gente Vincentii nihil relatum accepimus, nisi quod in libro de Legibus & Senatusconsultis c. 37. Gregorium Caropresium, quem Itatorum Philosophorum ætate sua maximum fuisse censet, amitinum & præceptorem, imo beneficentia plus quam parentem appellat. Literas autem Neapoli didicisse videtur. Ipse id, nisi fallimur, significat in extremo epistolæ de conversione doctrinarum ad J. Gabrielem Reginerium; ubi hanc simul urbem ob doctrinarum bonarumque artium celebritatem mirifice dilaudat. Jus dein Romæ docuit Gravinæ in Archi-Gymnasio Sapientiæ, ab Innocentio XII. Pontifice ad hanc obeundam provinciam evocatus. Auditores tamen se propemodum inventurum desperabat in oratione de recta in jure disputandi ratione, scripta 1701. confluentibus adolescentulis ad Doctores Pragmaticos, ut trimestri vel quadrimestri opera delibata jurisprudentia, continuo se caussis agendis darent. Erant enim tum Romæ Ridolfinistæ quidam, qui, dum Petri Ridolfi praxin judicariam interpretarentur, trimestri studio absolutam jurisprudentiæ cognitionem ore ferreo promitterent, de quibus queritur in oratione de instauratione studiorum ad Clementem XI. Academiæ Arcadum quoque socius fuit, cujus literariæ societatis quod fuerit institutum, luculenter ex oratione Gravinæ intelligitur, quam pro legibus Arcadum habuit, & quæ exstat inter opuscula ejus. Corpore fuit procero, sed macer, oculis utens obliquis & distortis. Augustam arcessitus Taurinorum, dum in eo est, ut sarcinas colligat, ex viscerum dolore diem obiit secundo Non. Januarii 1717. Heredes, in bonis, quæ in agro Consentino habebat, matrem scripserat Annam Lombardam; in reliquis Petrum Metastasium, adolescentem Romanum, alumnum suum, cui tres discipulos substituit, inter quos erat Horatius Blancus.

Inter opera ejus eminent Origines juris civilis, quas etiam Clementi XI. grandi & sublimi oratione dedicavit. Laudatur Jacobus Cujacius, quod ad L. 25. D. Annuis legatis, Institutionibus Justinianeis præmitti suaserit Mæciani

ciani librum de *asse & ejus partibus*, quarum numero duodenario non tantum tribuere veteres hereditatem solebant, sed & meriri usuras, quas ex sua sibi sorte unusquisque stipulabatur. At de *asse* multo plenius Noster agit ad LL. XII. Tabularum c. 47. nec *assis* tamen solius, sed etiam antiquitatis omnis cognitione interiori censetur, & juris simul universalis sive naturalis rationes commodo & eleganti orationis genere explicat: cujus studio subacta ingenia regendæ civitati felicius sufficiunt.

Ad hos igitur juris fontes descendere adolescentes decet & haurire, quæ dein per omne studiorum ambitum profutura sunt, in primis quum juris scaturigines nostro nemo nitidius descripserit, cujus oratio non tantum in antiquis tersa & elegans est, quod quidem facilius, sed etiam in recentioribus. Quicumque enim legerit, quæ Gravina *Originum* libro primo de *Accursio* aut de *Bartolo* aut de *Cujacio* literis tradidit, nec, in eximia verborum concinnitate, rerum capiat selectu, sententiarum acumine & pondere: nã ille plumbeus sit, aut stupidior lapide molari.

Librum singularem de Romano Imperio Senatui Populoque Romano inscripfit, in eoque pristinum Senatus assertum ivit splendorem. Contendit enim, potestatem Romanorum publicam semper in civilem & militarem distributam fuisse, quarum hæc per S. C. in Imperatores transierit, quum illa in Senatu relideret, & imperio militari vehementer præcelleret; nec imperium Roma Constantinopolin translatus, quum potius hæc nihil habuerit quam Imperatorum Prætorium & castra muris vallata, tentoriorum vice fungentibus ædificiis. Qua quidem in re si suorum inserviit auribus, dandum aliquid est homini Romano, de patria & animo Romano toties glorianti: quum Trans-Alpinos homines parum hic fallere fucus queat, posteaquam de Imperio Rom. ex vero differuerunt Jo. Frid. Gronovius & Gerardus Noodt.

Inter opuscula agmen ducit Specimen prisce juris ad Casparem Carpineum Cardinalem; in quo loci complures ex *Originum* libro primo ad verbum decerpti sunt. Idem aliis quoque viris eruditis etiam novissime usu venisse novimus, ut, quæ alio loco scripserant, iisdem verbis alibi repeterent. Ita Gerardus Noodt, V. CL. quæ *Probabilium* L. IV. c. 5, dixerat, ad verbum apposuit in Commentario ad Pandectas titulo de *Conditione causa data causa non secuta*. Hydram Mysticam seu Dialogum de corrupta morali doctrina, quum hic quidem, livorem suum religione prætextentibus multis, nimios ciceret motus, suppressit: ejusdem tamen corruptæ morum doctrinæ ulcera sæpe pungit in orationibus de canone interiori, & de repetendis fontibus doctrinarum.

Etrusca quoque lingua libros complures edidit, & inter eos duos de arte Poetica, qui sæpissime laudantur Crescimbenio in Historia Poeseos vulgaris: & Tragedias quinque, in quarum quarta, quæ Papinianus inscribitur, constantiam viri, mori quam Getæ patricidium excusare malentis, vivis depingit coloribus.

Provocaverat autem odium quorundam & iram in se. Inter ceteros ejus obrectatores Q. Seftanus, virum gravem & prisce probitatis petulanter & proterve ludibrio habuit in satyris suis. Hic est idem ille, de quo queritur, imo quem contemnit in vita Cujacii, & sannionem appellat, minime idoneum ad eruditi ullius hominis iram. Hic est idem ille, quem scurræ, nebulonis & poetastri nominibus perstringere videtur in specimine prisce juris ad Casparem Carpineum Cardinalem, & de cujus perdita impudentia apud ipsum Clementem XI. Pont. M. queritur in oratione de instauratione studiorum. Hic est idem ille, quem

quem nebulonem & studiosissimum thrasonem vocat in dialogo de lingua Latina ad Emmanuelem Martinum, qui satyris Seftani notas apposuerat amoris in Gravinam plenissimas. In ejusdem Martini amplexu postremum spiritum reddidit Gravina, ut ex aureola illius epistola intelligitur, quam suis inseruit Gregorius Majansius, Antecessor Valentinus. Neque ipse Martinus Poeticæ suavitatis expertus erat. Legitur apud Majansium epigramma ejus lepidum & venustum de libris suis bibliopolæ cuidam Londinensi venditis, ne scombris piperique fierent cuculli aut thuris involucria. Laudatur etiam Majansio Metamorphosis ejus, qua arcam, vicennialium peregrinationum comitem, itinerum attritu ac vetustate fatiscientem quadam veluti consecratione inter astra collocat.

Crimen autem potissimum, quod homini objicitur, illud plagii est, quo Manutii, Cujacii, Gothofredi, & aliorum scrinia compilasse dicitur Gravina. Amplius, damno adjecisse fertur contumeliam, & in Manutium in primis justo fuisse durior, postquam ei plurima subtraxisset. Sed, ut orio hodie abuti sine dubio videretur, qui spretis tot capitalium ingeniorum inter recentiores curis, in originibus juris civilis indagandis solos veteres adiret: sic non plagiaris confestim dicendus est is qui optimos duces sequitur. Honori nominis certe numquam noster pepercit, qui Manutium, Cujacium, Gothofredum, reliquos passim laudat, & etiam si Manutium semel & iterum carpit, carpit sine felle, eundemque principem Romanæ antiquitatis appellat l. 1. c. 18. Ceterum non eum quidem ingenii vigorem aut eam ingenii felicitatem in nostro observamus, quam in suis olim alumnis Gallia, nostra ætate Belgium suspexit: sapissime tamen eum deprehendas ex suapte penu promentem sententias, spretis opinionibus Cujacii & Gothofredi.

Sed forsitan semipaganus erat Vincentius, qui Janum se appellari maluit, quam Joannem, & de ortu & progressu juris civilis c. 25. quod execranda superstitionis fuit, qua pulsus regibus Senatus Romæ modo in templa Jovis, Apollinis, Martis, Bellonæ, Castoris, Concordiæ modo in curias consultandi causa convocatus fuit, religioni tribuit veterum atque honestati, ut aberrantes animi præsentia numinis ad saniores ducerentur sententiam. Tenebat hoc sentiendi cacoethes Pomponium olim Latum, ipsum quoque ut diximus Consentinum adeoque civem Gravinæ, qui lectioni scriptorum paganorum adeo adsueverat, ut, ultra progressus, etiam sacra pagana sacris Christianis præferret, & quum Romulo aram condidisset, parum aberat, quin Romulo hostias immolaret, Christianam certe religionem solis barbaris relinquendam opinaretur.

Sed Christianus est Vincentius, non paganus vel quasi paganus. Janus enim quam Joannes dici mavult amore elegantioris Latinitatis; Deorum autem religiones ideo tantum commendat, quia eæ reipublicæ profuerunt, etiam quum a fine vero religionum & extremo bonorum omnium, D. O. M. evagarentur; & rem creatam colerent pro creatore. Ipse certe *Originum* lib. II. c. 77. quo sacra Christiana sacris confert paganorum, simulacra cupiditatum & affectionum humanarum pro Numinibus habita, Martemque ex contentione, ex libidine Venerem, ex superbia Junonem, cultos fatetur, donec ex his erroribus genus humanum emerferit beneficio Christi, qui vera nobis pro falsis obtulerit gaudia. Porro in oratione de fontibus repetendis doctrinarum, culpæ satis sibi conscius, piamenta non in sua virtute, sed in Christi, quod res est, querit meritis, eademque poenitendo sibi adsciscit, quod caducarum rerum amorem mortalia immortalibus prætulisset.

Illud

Illud constat, minime nostro visum fuisse philosophari more majorum. Præiverat Bernardinus Thelesius, Consentinus, ipse quoque, ut initio monitum fuit, civis Gravinæ, & conditor Academiæ Consentinæ, qui seculo exeunte decimo sexto primus in Italia Aristoteli nuntium mittere cœpit, sed frementibus adversariis animi mortuus est ægritudine. Parum deterritus Gravina viri fato, non tantum Platonem Aristoteli palam præfert in oratione de instauratione studiorum, & alibi sed etiam Cartesium interdum laudat, imo palam subinde in Hobbessii militat castris. Contraxerat, credo, hanc cum Hobbessio consuetudinem in consuetudine cum hominibus Britannis, qui frequenter Romæ versantur, & quorum quidam hunc civem mirifice dilaudare solent. Ex hoc igitur noster magnam partem delibavit eorum, quæ de ortu primarum civitatum ex mutuo metu, admixtis quibusdam Platonis somniis, repetit in *Originum* L. I. c. 31. tum in prioribus capitibus libri tertii. Hobbessium tamen ipsum libentius legeris, quamvis eloquentiæ destituatur luminibus & latinæ linguæ candore. Differit enim copiosius, multoque plus nervis valet in differendo, quam Gravina, cujus laus major in antiquitatibus juris Rom. quam in acumine dialectico. Accedat libertas Britanni, omnia audentis, quia nihil metuit: quum plurima occultare & subtricare Consentinus cogeretur, ne offensas in se sulciperet.

Si quid in jure emergat difficultatis, non in Triboniano statim fabam cudie, aut acrioribus Justiniani indulget reprehensionibus, sed utriusque admixta leniter plerumque excusat. Auctoritate, præter Manutium, Cujacium, Gothofredum, utitur Hotmanni, Merillii, Briffonii, Rævardi, Scaligerorum, Petiti, interdum etiam Rosini de Antiquitatibus Romanis, Paræi in Lexico Critico, Henelii de vitis JGtorum. Scriptoribus, qui linguis hodiernis usi sua prodiderunt memoriæ, uti non solet: Tillemontium tamen qui vitas Cæsarum Gallice descripsit, aliquoties testem adduxit in Libro de Romano Imperio. Lingua vero germanica quam suavitatibus ei carere visa sit, indicio est, quod barbarum Bartoli descripturus dicendi genus, orationem ejus confragosam adeo dicit, ut quibusdam videatur Teutonice locutus. Ceterum scriptores, quosdam laudat apud nos quidem minus obvios. Talis est Quintanodvenas de jurisdictione, Ramez del Manzano ad Legem Juliam & Papiam, quibus adjicerem Oinotonii commentarium ad Institutiones, nisi is Shneidevvinus noster videretur in gratiam juvenum palati delicatioris Græco nomine donatus.

Suum de jurisdictione tractatum nondum editum laudat *Orig. L. III. c. 4. & de Romano Imperio c. 43.* De variatione autem Romani Imperii inde a temporibus Caroli Magni, & Germanici regni mixtura deinceps se acturum ait in fine libri de Romano Imperio, parata silva rerum longo ad id usu collectarum. Laudat præterea suas institutiones juris Canonici, in oratione de instauratione studiorum, tum quoque in epistola ad Henricum Huyssenium, Actis Consistorialibus Clementis XI. præmissa; & Institutiones juris Civilis, quæ paraphrasin, eodemque filo commentarium contineant Institutionum Justinianearum.

Quod ad reliquas scientias attinet, commendantem eum videmus in Grammaticis Scioppium & Vossium; in Logica Artem cogitandi; in Historia Cluverium, Petavium, ac Bossuetium; in Jure Perezii erotemata, notulas & commentarios Vinnii: quorum quidem unumquemque in sua arte inter præstantiores numerant æqui idemque periti harum rerum censores.

JOHAN-

JOHAN. BURCHARDI MENCKENII,

J. U. D. Pot. Reg. Polon. & Elect. Sax. Consilarii & Historiographi, Hist. in Academia Lipsiensi Prof. Publ. & Societatis Regiæ Britannicæ Socii, ad celeberrimum Auctorem Epistola, Editioni primæ Lipsiensi & nuperæ Neapolitanæ præmissa.

Gravissimo Jurisconsulto,

J. VINCENTIO GRAVINÆ,

S. P. D.

J. BURCHARDUS MENCKENIUS.

T primum limatissimas lucubrationes Tuas vel leviter inspexi, ita te amare; virtutesque & doctrinam Tuam suspicere cœpi, ut omnino peroptarem, ne aut Tu, quæ consignata haberes alia, Eruditis invideres, aut Germani nostri, ad quos libri trans Alpes excussi rarius & immenso precio perferuntur, voluptate ea, quæ ex scriptis Tuis capitur, exciderent & frustarentur. Nam & ex Opusculis Tuis, jamtum anno MDCXCVI. Romæ editis, Te primum, velut ex ungue leonem, cognovi, in quibus quid ingeniosius Specimine prisce Juris? quid elegantius Dialogo de lingua Latina? quid reliquis, quæ de versione doctrinarum, de contemptu item mortis, & de luctu minuendo, ut & pro legibus Arcadium differuisti, gravius atque copiosius? Nec sine multa animi oblectatione legi possunt, quæ patrio sermone de Fabulis Veterum eodem anno commentatus es. Sed Te ipsum superasse videbare. Vir Consultissime, cum primum *Originum* Juris Civilis, quarum spem in Specimine illo feceras, Librum Neapoli quinquennio post in lucem ederes, quem quanto plausu eruditi exceperint, vel Eruditorum Acta, quæ Lipsiæ publicantur, testari abunde possunt. Cumque nonnulli dilectissimo Socero meo GLEDITSCHIO persuasissent, ut librum lectu dignissimum, in gratiam potissimum Germanorum, nostratibus typis recuderet; certatim fere Jurisconsulti nostri; avidæque eum exceperunt, exceptum comendavunt, commendatum privatis publicisque scholis proposuerunt, atque explicarunt. Tantum vero abest, ut Tu, quemadmodum solent fere cives Tui, Germanum editionem nostram nauseaveris, ut reliquos etiam libros petenti Bibiopolæ concedendos utique duxeris, eosque nitide descriptos adhuc fere biennio ad nos transmiseris; quibus in rebus conciliandis non ignoras, quantum debeamus Viro Excellentissimo HENRICO de HUYSEN, nuper admodum ardua summi Moscorum Imperantis in Aula Cæsarea negocia tractanti, qui & De mihi paravit amicum, & scripta tua ad me quam diligentissime curavit. Memini, quæ tum promissa Tibi dederim; nimirum me assidue curaturum, ut opus integrum tribus Libris distinctum post paucos menses typis nostris quam emendatissime prodiret. Enim vero prohibuere Sueci, qui optimos multorum conatus, facta in Saxoniam irruptione, si non perverterunt, morati sunt certe, quo minus ante hunc diem excudi liber potuerit, nec ipse, etsi maxime optabam, curam impressionis potui in me suscipere, cum regundæ Academicæ munus hoc integro semestri hiberno mihi incumberet, publicisque negotiis meas curas unice deposceret; quare etsi nec typorum nitorem, nec chartæ puritatem desiderari posse

Jani Gravina. Tom. I.

d

se existimaverim, valde tamen vereor, ne sphalmata nonnulla, quamvis precipuam curam adhibuerit Typographus, irrepsisse deprehendantur. Par autem fuerat, ut liber tam doctus, tam nitidus, tanto denique studio, tot laboribus concinnatus, vestitu atque ornatu exquisitissimo instructus prodiret in lucem, ne solus Typographus minus precium statuisse huic operi videretur, quod ita optimorum in Republica Literaria Virorum commendatione munitum est, ut inter praecepta huius seculi cimelia jure meritoque censatur reponendum. Quanta ubique gravitas? quanta venustas? quam luculenta, quam distincta, quam pulchra omnia & plane ad priscam eloquentiam accommodata? Nihil est ex omni antiquitate tam reconditum, nihil in legibus ipsis tam intortum ac perplexum, nihil denique injur a temporum corruptum vel amissum, quod non felicissime evolvas, emendes, restituas. Ingeniose in primis Florentini Codicis auctoritatem ex ipsa antiquitate, quae alios fugit, vindicas & tueris? Nosti, quantum Juris Interpretibus tribuendum. Quare a Cujacio Tuo non facile discedis, qui in omni jure regnat, & tantum non triumphat. Ubi vero Duareno, Jacobo Gothofredo, aliisque discedis, adeo aperta omnia sunt, & obvia, ut prorsus persuasum habeam, eos ipsos, in quos insurgis, si adhuc vita superessent, in sententiam Tuam manibus pedibusque ituros. Leges vero XII. Tabularum, quae principium Juris Romani constituunt, ita in illustri ponis & plane absolvis, ut post Pauli Manucii, Francisci Balduini, Conradi Rittershusii, Tuosque, Vir doctissime, Commentarios, vix supersit, quod accedere eis possit ulterius. Quin & vetustas Leges & Senatus Consultum Libro III. nova plane ratione explicas; & quemadmodum ad usum fori plenior pos- sint transferri; magna facundia ostendis. Quid enim nitorem in dicendo Tuum & vim, quid nervos & copiam memorem? quae auget omnia comitas summa, nulla cum ostentatione conjuncta, ut cum omnia teneas, existimari velis ignorare quamplurima. Et in eo mihi major semper visus es plerisque hujus temporis Jurisconsultis, qui Romanas leges absque Romana eloquentia vel intelligi, vel explicari posse opinantur; atque in omni lege tollunt, addunt, mutant prout vel per somnium acceperint. At tu, quae prae lo parato habes, porro prome, Vir optime, Institutiones praesertim Juris receptioris, Pontificii, Opuscula, & Orationes, jam pridem promissas Eruditis, quorum plausu & favore ut diutissime fruaris, etiam atque etiam precor. Vale. Dab. Lipsiae, pridie Idus Maji, MDCCVIII.

VIRI ILLUSTRIS

A D

JANI VINCENTII GRAVINÆ

JCTI ET ANTECESSORIS ROMANI,

D E

ORIGINE ROMANI JURIS

LIBROS TRES

CONSIDERATIONES.

Quod beneficium tribuimus, Humaniorum Sectatores, his scriptoribus, qui rudem Latii, quin & Græciæ, ex antiquitate in tot scriptores dispersa, per omnia vitæ humanæ capita, plena, eaque ordine luculento disposita, rerum serie, instruunt: idem majori merito acceptum ferent JCTi, quicquid hætenus antiquitatis, ad interpretationem legum Romanarum ab eo allatum est, Vincentio Gravina, Romano JCTo: quin & antiquarii ipsi Jurisconsultis, in Gravina, debebunt quod, quæ antiqua legum, ex interpretibus anterioribus, sparsim ea suis doctrinis inferentibus, depromere, sine temporis & laboris dispendio, non possent, ea nunc quidem, una eaque pulcherrima facie, conspiciere, datum sit. Nec enim Gravina solum lumina, (ut L. I. §. 73. tale quid de Labeone proficitur,) capitibus adfert, cum historiam alii abunde tradiderint;

sed & ipse, quicquid in historia omni Romani Juris, ad hujusdem rationes, ex antiquitate, pertinet, distinctis capitibus, eruit, ac ordinata satis disposuit. Inde vero augmentum pretii legum Romanarum & major reverentia Juris, per vestigia gentium sapientissimarum deducti, exurgit. Inde usus ejus firmior & uberior; non in foro dumtaxat, sed qua patet rerum præstantissimarum notitia. (*) Neque enim Gravina tantum scita aliorum colligit; sed & distincta serie ea disponit & examinat. Equidem Jacobo Cujacio in L. I. §. 144. omnia præclara tribuit, quæ ad interpretandum Jus Romanum facere possunt; ut tamen & Gallos alios deinceps, §. 171. seqq. commendat, quorum nomine Franc. Hottomannus, Franc. Duareno, Barn. Brissonus & Franc. Balduinus, ei præcipue veniunt: tum & Ant. Augustinum ex Hispanis, & ex Italis Andr. Alciatum laudat; qui primus inter externos humaniora subsidia legibus attulit, foro licet immersus: ad hæc Jacob Rævardum, & Jacob Gothofredum, præcipue in fontibus

(*) Imo, etsi hæc laudatæ in foro versantibus minime prodesse; tamen vel ideo juris studiosis magno in pretio esse deberent, quod artem ipsam miris suavitatibus condunt, animumque jurisperiti ve-

hementer ornant. Maluit tamen ipse Gravina commendare sua ab utilitate in exercitatione forensi, docto, nisi fallimur, bono: quia, qui talia promitterent, eos gratos juvenibus esse intelligeret.

bus Juris civilis, quos immensa diligentia (*) is aperuit, itemque inter Criticos, Josephum Scaligerum, ad Festum, ut & Cl. Salmasium, & Jo. Frid. Gronovium, suspicit, Germanis fere neglectis: qui tamen Jcti æque ac historici, plurimum ad historiam juris & prudentum attulere; Herm. Vulterii tantum, & Jul. Pacii, §. 182. ut & Matth. Vvesenbecii, & Egidii Hortensii obiter iniecta mentione: quos quidem subtiles etiam ac solidos Jctos, in antiquitatis tamen studia penetrasse, iisve incubisse, nullibi apparet, uti cura ea Udalrico Zasio, Huberto Giphano, Valentino Forstero, Conr. Rittershusio, Georgio Eberlino, aliisque multis, & Historicis, Rosino, Demstero; Ruperto, &c. inter Germanos, fuerat. Ceterum vix tangit ille scriptores, qui argumenta veterum legum tota, ex instituto, tractanda sibi sumere, nisi perquam cognitos. Neque enim meminit Commentarii Antonii Clarii, ad LL. tam Regias, quam XII. Tab. ut & mores, ac Canones, antiqui Romani Juris, Paris. 1603. 4. neque Commentarii Francisci Ramez, del Manzano, in L. Juliam & Papiam: & quæ, ex Libris Jctorum fragmenta ad illas inscribuntur, Madriti, 1678. fol. ut nec Jo. Parejae (**). Hispani ad illam. Interim Gravina in tractatione illius legis Juliae & Papiae Poppæe Lib. III. c. 36. ad usque c. 60. [sive sectione de maritandis ordinibus,] & abinde ad c. 62. de caducis, Jacobum Gothofr. de LL. illis, multa luce augeat; quem tamen, quoad collecta capita, quorum compactorum gloriam uni Gothofredo debemus, sequitur. Sed & non modo Josephum Scaligerum, circa Legem Cinciam seu numeralem, Lib. III. c. 72. notat: ipsumque Duarenum aliquoties reprehendit; verum etiam ab ipso Jac. Gothofredo, d. L. III.

(**) In commentariis tamen ad Leges XII. Tabularum plus olei quam salis est, quod esse ajunt a tenero ætatis, qua hos ediderit commentarios. Certe, emendationibus, quibus illic corruptis veterum locis medicinam parat, sæpe irascitur Cornelius van Bynkershoek, quem vide inter cætera de jure occidentis liberos cap. 10. p. 228. Ergo nostro bona occasio erat quæ tendebant ad eandem utilitatem, supplendi eruditione, certe judicio suo. Secutus est is præterea, in Tabulis quidem ordinandis, præeuntem Gothofredum; verum non in ipsa expositione; in ea enim ordini Hotmani addictus est,

c. 56. in nomine Legis Miscella, uti & cap. 60. in caducorum doctrina, discedit; eumque L. 1. §. 78. in voce Ædilis, emendat: nec minus illum refellit; quando in Comment. ad Cod. Theodos. poenam culei, (de qua, ex L. antiquiori; in L. Corn. de sicariis] per L. Pompejam sublatam esse, putat: quem poenam deinde Constantinus reduxerit, quod Imperatores ipso anteriores, ab Augusto usque, eam neglexissent. In quo merito laudandus est Gravina, quodque non minus alias opiniones varie discrepantium inter se interpretum, examinet, suæque sententia rem definiat, cujus præ cæteris exemplum, de cessitia tutela, in L. III. c. 34. habemus: tum & quod antiquitati, quæ in Pandectis ut & in Codice itemque Novellis, quin & in ipsis Institutis, passim occurrit, ut ex ea textuum illorum interpretatio modum capere debeat, plurimum ille lucis adferat, & sæpe Florentinum ff. Codicem, ex ipsa antiquitate, quæ quidem alios effugit, vindicet; ac rationes legum veterum singularium: magna insuper facundia, ad usum fori plenior, eruat: quamquam ea, quæ hinc inde discernenda erant, exactius evolvere debuerat, nec confusio nocivæ, eloquentia ambigua, obductæ, locum relinquere; ut & jura, (quod ut plurimum facit,) magis ex impulsivis causis & factorum serie, [id quod periculosum valde est,] quam ex causis ipsis effectricibus, deducere. Videlicet ille subtiles, quas vocat, distinctiones philosophicas, quibus Bartolus polluit, L. 1. §. 164. in eo rejicit, ac idcirco ejus scripta, pro confragosis & nubilis, habet; quippe quod in istis nimis ille subtilis fuerit. Et tamen ipsum, rationando prudentiam Juris valde juvisse, ait;

divertat, utrumque multa & præclara minantem. (**). Cujus commentarii, una cum ejusdem auctoris Otio quadrimestri Salmurii prodierunt 1591. teste celeb. Heineccio ad L. Juliam & Papiam p. 15. qui commentarios Ramez del Manzano propter raritatem frustra se in tabernis librariis & bibliothecis eruditi Belgii quævisse addit. Fallitur autem censor noster, quando a Gravina mentionem commentariorum Ramez del Manzano fieri negat. Adducuntur enim hi libri ab eo simulque reprobantur, de Legib. & Sctis c. 41. sic tamen, ut & ad Balduinum sæpe & Marcilium

ait; (*) modo non Arabes potius, quam Peripateticos philosophos, legisset, quos tamen & ipsum Bartolum tenuisse, ubique satis, ex traditis ejus, elucet; quodque hac philosophia, præ cæteris suæ ætatis Jctis, Baldo & aliis, eminuerit.

Quamquam vero Gravina, singularum legum Romanarum instituerit ostendere historicam originem; ut naturam cujuslibet juris, & imo imperii ipsius civilis, nedum naturalis juris constitutionem, indagare, non habuerit necesse: ad singula tamen hæc sponte procedit; ne fortassis perirent commenta ejus: quamquam ea tum partim in Hobbesii, tum & in Spinozæ pericula incidunt: partim vero theoriam nudam & inanem præferant; quæ haud unquam inter homines ad praxin deducta fuit, nec deduci potest, adversa etiam istorum, Hobbesii & Spinozæ, quibus propior esse cupit, hypothesebus, (quæ sc. non ratione, sed vi mera, constant,) inque Aristotelis doctrinam, de servitute natura, s. infirmitatis rationis, illabuntur: cum tamen & ipsa hæc imperii Aristotelici ratio, (uti tradita philosophi hujus arguunt, non absoluta, (quippe multis instantiis obnoxia,) sed ex supposito, sit: quod nimirum æquissima foret imperii conditio, si non nisi hi imperarent: qui ratione valent præ cæteris; velut, in hominibus singulis obsequium rationi facultates inferiores debent. Utique varius, in hoc argumento, est Gravina: siquidem, in Lib. 1. §. 103. Jus naturale, & imo ipsum civile Imperium, in vi mera & potentia fundat: in Libro III. deinde cap. 3. seq. operose, ad principatum rationis jus omne imperii deducere studet.

Equidem, in d. §. 103. naturam imperii, nec dum satis investigasse Jctos recentes, conqueritur; quippe quod non illi naturæ insistant principiis. Et tamen statim civile, a naturali, tantopere isti adverso, discernendum esse, cupit: ut, cum naturalis facultas, (illa, quæ adeo facti est unice, & Jure omni

vacua:) militaris sit: exinde in Republica, ad populi voluntatem, quæ imperium fundet ac civile quid constituat, respicere debeamus. Vicissim ille, in vi & potentia, quærit civile imperium: ut, quoniam oppositiones hominum mutua, in societate rudiori illa, subsistere non potuerint: omnes eos voluntates suas & cupidines subdere oportuerit, pacto quodam imperio superioris. (**) At vero non veteres tantum, sed & recentes illi Jcti, qui cum novatoribus, ad Hobbesii & Spinozæ dogmata pestifera, non respexerunt, fraudem eorum satis detegunt; quam isti; dum jus naturæ accuratius se investigasse prætendunt: nil minus, quam jus, seu æquum & rectum, quin potius facultatem, (quam illi ambigue enunciant,) propinent; hoc est, factum, seu facultatem, quæ facti est, (& in potentia consistit,) merum: ex quo quidem nemo non videt, legitimum quid & juridicum confici non posse: cum tamen quælibet facultas juridica, (ceu effectus) jus quoddam, sive legem, præsupponat, quæ facultatem illam, (ceu jus ex lege concessum) producere valeat. Neque enim potentia, quam illi supponunt, ipsa jus ceu lex est: quod quidem, si legitima, & per justitiam ad imperium valida, esse debet, necesse foret, ut nempe legitima fieret, ex Jure quodam sive Lege antedecana: quam tamen Hobbesii & Spinozæ disciplinæ penitus ignorant. Imo, quando de pactis, quibus societatem civilem constitui oportuisse, docent, ac de validitate istorum, dispiciunt: ne quidem eam ex jure quodam petunt, quod illi nullum agnoscunt; sed in arbitrio imperantis, quousque pactorum ille rationem habere velit constituunt: qui cum omnes civium voluntates sibi resignatas habeat, non possit eorum voluntatibus, quas cives nullas teneant amplius, obstrictus esse, nec iisdem aliqua con-

(*) Imo in oratione de instauratione studiorum ad Clementem XI. Pontificem Maximum auctoritatem Bartoli dignam obsequio appellat, doletque hanc etiam a suis suisque deque haberi, qui Ridolphum quam Bartolum malint, quod illum ratiocinio præstare ajant. Papinianum nimirum Cujacio, Cujacium Accursio, Accursium Bartolo, Bartolum Ridolpho præferat, & in eodem Bartolo modo damnabat tenebras philosophiæ Scholasticæ, modo laudabat solertiam & ani-

mi integritatem in jure ad factum applicando. (**). Conciliari sententia Hobbesii illi Aristotelis potest. Quod si enim fingamus, homines in statu naturali constitutos, pressos vi inter se mutua, imperium subisse; & vi coacti, id fecisse possunt, & imperium detulisse sapientissimis. Sed inde minime sequitur, omnia imperia sic constituta esse: quin docent historiæ, pleraque regna invitis civibus condita esse.

ventionem, suaeque voluntate, teneri. Sicut autem diffidendum non est, incommoda illa, quae citra societatem civilem averti non poterant, externe homines ad coeundum impulisse: nam interne cupido societatis, siue socialitas, homines ad civitates ineundas commovit: quam quidem male Pufendorfius, eadem castra Hobbesii velit nolit secutus, utut falsam ejus esse hypothese[m] largiatur, (quam tamen ille suo substituit juri naturali) in sociabilitatem transfudit, ceu quidem ad has causas impellentes susceptum pactum, primigenium appellamus; quo nempe societates civiles, ex pluribus familiis pagisque, primum coaluere; & dehinc ad alterum pactum, prius istud subsequens, quo ordo in societatibus istis, sola haecenus magistratuum directione, dispositus ad majestatem, seu perfectam rempublicam, redigeretur, processerunt. Ita nulla penitus his pactis inesset validitas; nisi ea superno, eoque naturali jure continerentur: velut ea omnia, quae imperium, siue magistraticum, siue ad majestatem compositum & hujus quoque inviolabilitatem, attinent, una cum tota naturae & aliorum jurium origine & vigore, in *Commentariis* ab Huberi libros de *Jure Civitatis*, plena manu, deduximus. Gravina autem, pro jure, factum nobis venditat: & voluntatem populi talem, civilem esse efficienter, putat; quae tamen civitatem unice, ceu objectum, respicit: ipsa vero non aliunde, quam a naturae jure, vinculum habet; quod jam ante civitatem conditam habuerat. Non etiam ille distinguit pactum istud geminum. Immo, quando naturalem facultatem esse quid militare, ait; & vero naturae, vel potius naturali illa facultate, niti vult imperium: non posset illud voluntate populi fundari, cum naturae illa facultas superior sit & validior eo, quod civile est: aut si voluntate populi fundaretur, necesse foret, validitatem voluntatis illius, non a vi militari, (quam & populus subvertere posset,) verum ex jure superno, petere; & sic ad jus verum, seu naturae legem, redire. Neque vero vigorem pactum illud, ex jure civitatis, (quae per id ipsum constituta est,) sed ex jure extra & ante civitatem, habere, idemque securum reddere magistratum, ut &, peculiari adhuc accedente firmamento, majestatem oportet.

Diversum penitus ab hoc est alterum, quod ille imperio quaerit, fundamentum, (in *antecedentibus* §§. istius *Libri*, & in *Libro III. cap. 3. seqq.*) quando id in ratione constituit; nisi dicere velimus, Gravina[m] voluisse rationi tribuere imperium, si humana conditio id ipsum admittere voluisset: & vero, cum tale imperium locum habere non potuerit, imperii rationem superstrui potentiae oportuisse. In qua contemplatione, sicut varia & pugnancia multa, miscet: ita pretium operae fuerit, non ea solum, quae in illis *Libri III. capitibus* doctrinae verae offendiculo esse possunt expendere; verum etiam, quae in *Libro I. de hac re* dicere occupaverat, distinctis paragraphis lustrare. Et quidem *Lib. I. §. 5. 6. 7.* extremum in hac vita bonum constituit tranquillitatem animi: quod tamen & paganum est & non nisi felicitati humanae confectarium. Illius boni fontem habet scientiam rerum, quae, exors sensibus, ad solam mentem pertineat: quod tamen bonum quis, non nisi contemplativum, habere potest. Jam vero in §. 8. rursus ad naturae jus, multa scilicet rerum disjunctione imo conturbatione, defultat; illudque in honestate constituit, quae soboles rationis sit atque a scientia proficiatur: priusquam scilicet ille jus ab amphibologia liberasset. Nec vero dicit, quo pacto id in honestate consistat; & quanam illa honestas sit, quoque illa tendat: quin nec scientia hic sufficere potest, ubi facultates humanas omnes ad agendum concurrere oportet. Non etiam §. 9. evincere potest, quod constans sit rationis consilium, ex eo, quod illa semper boni specie teneatur: subducta fere voluntate; dum non nisi de scientia loquitur: & tamen intellectus utique boni non est; saltem nulla ejus per ipsum electio, sed veri & falsi: boni vero electio ad voluntatem pertinet. Quanquam rursus rationem sensibus opponat: & sic varievolvatur. Nec vero poterat ille ullatenus vel scientiae vel honestati insistere, quod eas ad essentiam divinam, vel legem aeternam Dei (quam lex naturae, homini connata, refert,) non exegisset.

Porro *cap. III. Libri 3.* existimat Gravina, consistere regimen, in natura servis, & natura dominis: sapientem dominari. Inde mulierem subesse viro, & parentibus libe-

liberos. Inde imperium domesticum, ex lege ipsa rationis, esse societatem inter sapientes, qui aliis praesint. Videlicet, non esse illud a potentia corporis: nam hoc ipsum potius regendum esse a ratione; unde & motus ejus: ad compescendum vero, (seu poenas immorigeris inferendas,) imperium aliquod mixtum esse magistratus, & merum alterum; quod sit principis c. 4. Beatissimam fore civitatem, si quisque ratione sua regeretur: eam fore simplicem; c. 5. ut mixta foret, si aliqui parerent; illosque sensuum locum habituros: hanc dici mixtam civitatem, pro natura humana c. 6. Et, si imperent hi, qui viribus valeant, non rationis, sed corporis: ita perturbatam fore civitatem, c. 7. 10. Hinc jam repetit ille leges civiles, ceu frena, quarum auctores initio Divinum Numen jactarint, & ad servandum eas cives jurejurando obstrinxerint. c. 8. 9. Sed & hanc rempublicam perturbatam, ejusque species esse, Monarchiam, Aristocratiam, Democratiam. Quod si leges ab uno superarentur, fore ex hinc tyrannidem; si a pluribus, ortam inde esse Oligarchiam, c. 10.

Ad haec non dicam, quam male jus naturae a ratione plerique petant; quae tamen corrupta penitus, & ipsa normanda est; ut normam adaequatam tutamque actionibus humanis dare non possit: verum hoc solum, quod rationis tanta, in tot hominum multitudine, sit diversitas; ut, quinam aliis ratione, & quidem ad imperium, magis valeant, vix invenire liceat. Quapropter, in rebus humanis alias quoque, ad ea, quae plerumque obtinent, respiciendum fuit: sicut ipsa quoque civilia jura non in singulos lata sunt, nec ita ferri potuere; cum saepe minor annis unus alterve maturiori consilio polleat: agnatus proximus, cui hereditas ab intestato lege advenit, nullius saepe sit, nec amoris in defunctum, nec meriti. Proinde si insipientes servis naturae adscribere velles: quonam redigentur in universum infantes, ipsorum quoque principum? & qui morbo vel aliter impediti, ratione uti non possunt. Nam licet hi quoque ab aliis regantur; velut tutoribus: hoc tamen ipsum a ratione horum non pendet, sed a civili imperio; quod defectui illi naturae prospicit: secus omnes eos, qui plus valent ratione, huic illive infanti, imperare posse, oporteret: ex quo omnino statum perturbatum essemus

habitori. Nec vero ratio sola maritis & parentibus imperium conciliat; uti nec semper ea maritus praevalet mulieri, aut parens liberis. Unde nec praestit familiae solum ob rationem paterfamilias: & quemlibet sua quidem ratio, sed non haec etiam homines alios eorumque rationes dirigit. Quanquam Gravina alibi cum Spinoza, plus potentiae, quam rationi, tribuat: imo plane potentiam in sede non modo juris collocet; verum etiam jus eam facere imperandi velit, cui rationes omnes ac voluntates subjici oporteat.

Est vero obscurum maxime, quae ratione ille imperium magistratus mixtum, & principis merum appellet: cum tamen nil majestatis admixtum habet jurisdictioni suae magistratus; nec magistratus aliquid majestas: & interea princeps atque magistratus potestatem suam quilibet ac imperium, aequae in morigeros ac immorigeros exercent. Sic & obscurum pariter & novum est id imperium, quod non sola ratione nititur, ideo nunc mixtum appellare; cum mixtum antea imperium magistratus esse, dixisset: estque peregrinum, quando quaslibet formas rerum publicarum, etiam rectas, (quae tamen & ipsae legibus ac ratione reguntur, (perturbatas habet. Indeque tales sunt haec doctrinae, quae non modo rem plane non constituunt; sed imo disciplinam civilem totam pervertunt: ut propterea in haecenus compositis de juribus & imperio doctrinis unice persistendum sit.

Sunt etiam perversa illa, quae Gravina, in *Lib. I. §. 10.* ad communem jurium quorumlibet disciplinam attulit; ut, quando d. §. 10. dominium in origine, ab occupatione, arcessit: indeque communionem primariam asserit. Ubi tamen, cur communes adhuc, & quomodo habeantur, aer, aqua profluens, non exponit; quippe quae & ipsa per occupationem propria fieri possunt. Etenim homini protinus a Creatore datum est, ut quae orbis patet, ille occupandi possessionem rerum, & inde sibi dominium earum vindicandi, potestatem haberet: nec enim illas occupare poterat, nisi ejus a Creatore facultatem accepisset. Unde nec communio quaedam primaria fuit, positiva illa, quam plures fingunt; a qua per divisionem recessum fuerit: ceu nec occupatio, in re astra communi locum habere potuisset. Porro *eod. §.* dicit, rationem inducere charitatem inter plures:

plures: hinc civitatum esse originem; quarum seminaria sint matrimonia. Sed & hæc ut multam habent confusionem: ita varias patiuntur instantias. Utique Hobbesius charitatem nullatenus, sed feritatem, ratione induci vult. Nec est eadem in conjugio charitas & imo etiam in brutis ea propensio est; quæ tamen ratione non ducuntur: prout nec eo modo per rationem posset introducta dici civitas & imperium, quæ jam ante Gravina volebat imperia consistere.

Deinceps idem §. 11. ait, Jctos referre, matrimonia & patriam potestatem ad jus naturale; Familias vero ad jus gentium referendas esse; quando plures earum jungantur. Et tamen conjugia etiam ex gentium jure, quin & civili partim, censentur: prout multa in singulis habentur familiis, quæ ad mores gentium composita sunt. Neque vero jus gentium in conjunctione societatum, maxime populorum, terminatur; sed & plura habet, quæ singulorum sunt, ac ad populos distributive attinent: uti sunt contractus, judicia, ultimæ voluntates; si modos eorum communes gentibus, saltem moratoribus, respicias: licet absolute spectata & ipsa juris naturæ sint. Familiarum etiam plurium coitio ad jus gentium, quæ talis est, non pertinet: cum nec civitas tota per se, nisi cum aliis similibus componatur, gentem, nec jus gentium, conficiat, quæ collectivum est.

Porro, in eodem §. 11. Imperium esse, tradit, in familiis singulis: & apud Romanos, patrem fuisse quodammodo magistratum cum jure gladii; quod præcipue §. 25. inculcat: eoque trahit istud Livii: *paterna majestas*. Interea non debuisse Hobbesium matri tribuere imperium in infantem: tum, quia uxor prius sit in potestate mariti; tum quod fœtus consilio egeat, quod in viro majus sit. At vero nullum est, in societatum simplicium aliqua, ne quidem in dominica, imperium; etiam quæ nec dum in civitatem transferunt: cum per naturam jus vitæ & necis in privata potestate, locum habere non possit; sed ad hoc vel pu-

blica, in magistratum collata, potestas; vel majestas plane, requiratur. Unde perperam aliud Jo. Frider. Hornius, qui & male, ex imperiis familiarum, majestatem imperii civilis educit. Neque etiam jus gladii patribus familias dedere Romani; sed potestatem, (internecinam quoque, si opus ea foret,) in liberos: ut eadem, pro religione patria & pietate, uterentur; quanquam hanc indulgentiam, quæ abuti parentes sævi poterant, nemo facile probaverit: qualis nec diu in republica duravit; ceu nec diu stetit illa, ob quam potestas illa patribus, quin & maritis, & multo facilius dominis in servos concessa fuerat civilis ratio. Nunquam vero pater, ut magistratus, habitus fuit: nec majestas auctoritatis paternæ eo trahi debet. Hobbesio quæ Gravina objicit, infirma satis sunt. Nam si vel maxime uxor in virili potestate mariti est: num non poterit illa in liberos, maxime recens natos, potestate parentis pollere præ patre ipsorum? Cum enim Hobbesius in vi & potentia jus imperii ponat: utique non potuit non fœminæ, quæ pariendo infantem enecare potest, imperium in eum tribuere ceu nec potestatem ipsam, quæ juris est, (cum nullo jus ante civitatem agnoscat,) ille marito in uxorem, sed potentiam, ei tribuit, si eadem is valuerit. Quid deinde, si ratione magis valeat fœmina viro: (*) numquid illa, quod rationis sit imperium, potestate magis, in infantem & maritum valebit? Utique pro infante consilia matris, (cui & præcipue ejus cura, saltem per triennium, committitur,) salubriora infanti sunt, quam ea, quæ a patre proficisci possunt.

Uterius, Gravina in §. 11. non distinguit gradus incrementi, ab initiis juris naturalis primævi, ad jus civile; unde maximam incertitudinem nasci necesse est: dum & jus gentium secundarium a successu rerum repetit. Quanquam vero venditionem ante nummos non habuerint gentes: tamen in universum, ex rerum successu, ipsorum jurium successum inconsulto petimus: cum & objectis tardius exortis jura anteriora appli-

catione ejus esse debet. Educatio autem sine potestate quadam intelligi nequit. Sit igitur salubrior matris cura lactanti adhuc infanti: uberibus certe depulso magis proderit constantius patris consilium: etsi nihil sit, quod matrem tunc a communione providentiæ arcere queat.

applicari oporteat, quæque objecta fuerant juris naturalis, non minus talia fieri possint juris sequiorum. Imo ratio æqualitatis, etiam in plane novis conventionibus, ex jure naturali petenda est; & interim judiciorum, priusquam judicia & magistratus stabilita sunt: sicut hæc alibi, (in *Anal. ad Instit. Imper.*) distincte tradita habemus.

Sic & nimium tribuit Gravina permutationi; quasi maxima pars contractuum inde pendeat. Etenim nullus contractus, qui non utrinque dominium commutat, ad eam referri potest: totumque genus unilateralium ab ea alienum est. Et tamen ille ultimas adeo voluntates, ad permutationem cogere, suscipit: cum quidem ultima voluntas, ab aliena sive alterius voluntate, secus atque in contractibus, ubi ex diversis animorum motibus in unum convenire oportet, plane abhorreat: imo ne quidem contractus aliquis, inter testatorem & alium, in testando, locum habere queat.

In §. 13. coitionem plurium familiarum, leges & jura parere, tradit Gravina; secundum quas in pace omnes vivere possint. Itane nullum jus existeret ante unionem talem familiarum? quod pacem, & ea, quæ præcepta juris connati homini præferunt, inter diffitos quoque & singulos homines stabiliat. Ita non erit jus aliquod ante civitatem? & quonam jure patet istud primigenium ipsius civitatis coalitæ, servandum erit? Necdum adeo conventiones illas leges dices; nisi quod effectum legis habeant: vigore scilicet juris naturalis; quod, omnes conventiones illibate servandas esse, præcipit. Quin & justitiam ille nullam, nisi ab hac lege (quam vocat) a coeuntibus familiis condita agnoscat; indeque matrem ejus, utilitatem communem, constituit. Quicquid vero sit, quod hoc, quod omnibus in societate utile est, jus publicum civitatis, & id, quod gentibus communiter expedit, jus gentium esse, videatur & vicissim: tamen justitiæ directo cum utilitate, quamvis hæc ipsa publica fuerit, nulla communio est. Confundit etiam h. §. Auctor jus civile cum jure gentium: nec hoc quoque gens quædam, seu civitas, aliunde discit; nisi quod jus illud, quod ex arbitrio hinc inde a gentibus in ritibus belli legationum & similibus inductum & receptum est, extrinsecus accipiatur.

In §. 14. Gravina deducit bella ad originem Jani Gravinae. Tom. I.

ginem, & defensiva quidem. Sicut autem defensiva, prout integræ gentis defensio, belli faciem non potest non referre, ad jus naturale utique pertinent. Ita offensiva, potius est, ut ad jus gentium secundarium magis referantur; ex quo plura etiam, quæ ad bella qua talia, defensiva quoque respiciunt, repetenda sunt. Neque etiam ille servitutem ad jus gentium absolute referre debuit: siquidem Romani ea quoque gentium jura, (nec tamen efficienter) habent, quæ gentes aliquot inter se, ex tacito compacto, servant; neque omnes gentes obligant. Quid quod etiam civiles servitutes, ex instituto civitatis, & ipsius quoque Romanæ, dantur; quæ nil quicquam bellis debent. Deinde jura legatorum ille ex jure pacis ducit: quidni ex jure belli pariter? multoque magis. Utique nec pax ipsa, nec bellum, per se jus aliquod seu leges producant. Quapropter eadem causa necessitatis & utilitatis universi generis humani, eo permovet gentes: ratione ipsas ad mutua ea vincula deducente; ut colloquia illa, & missiones securius institui possent. Neque enim putem Pufendorffio aliisque concedendum esse, ut rem ipsam, æque ac sanctimoniam legatorum ex jure gentium secundario, (quod quidem illi inaniter ex censu jurium penitus extinctum, vel saltem juri naturali injectum, cuperent,) eliminarent; utut, quoad ritus & sanctimoniam eorum, non una gentium observantia sit.

Denique Gravina pacem gentium cum civili, imo domestica, miscet, ac cum poenis civilibus: omnino perperam. Sic & §. 15. naturam humanam cum ratione male confundit: nec non ibidem civitati adversus vicinos feros jus belli attribuit; ut; quemadmodum, in civitate, civium delicta: ita & gentis unius crimina, a ceteris gentibus, puniantur; in quod Hugonem Grotium advocat, ab omnibus pridem in hoc rejectum. Nam civitas quidem, in suos cives sibi subjectos, imperium; sed una civitas, & imo ne omnes quidem, in civitatem seu populum liberum, tale non habent: quo tamen imperii jure unice facultas puniendi nititur. Quod vero, ut §. 17. habet oporteat rationem, (scilicet nostram,) inculcare aliis, quippe quæ dominium barbarorum teneat: istud

[*] Id minime oberit sententiæ Gravinae, qui rem ab eo, quod ut plurimum sit, æstimare videtur. Sed potius est, ut natura par utriusque parentis in prolem potestas sit, quia pari utriusque parentis opera suscepta est soboles, nec ideo minor unius quam alterius cura in edu-

in doctrinam Aristotelis, de servitute natura, sed male adhibitam, incidit; & in Romanorum scitum illud, quo omnes gentes, quæ non foedere aut amicitia ipsorum utebantur, barbarorum nomine foedebant. Plane ea, quæ §. 16. Gravina tradit, non congruunt, saltem non in universum, his, qui de iustitia armorum Romanorum scripserunt. Quid enim ad Romanos, gentium aliarum mores? Utique illi ne Græcis quidem pepercerunt; a quibus tamen potissima rei literariæ & imo leges suas maximam partem petierunt. Estque omnino injurium, si Romanos solos electos, at reliquos populos omnes barbaros, habeamus.

Nunc autem §. 17. & 18. Gravina rursus pacta cum legibus confundit, ac voluntatem communem & publicam cum summa potestate: nec tamen pacti diversi, ad formandum imperium perfectum, seu majestaticum, meminit; cujus alia plane natura & ratio est. Similiter statum ille confundit, cum administratione reipublicæ. Estque lubrica satis doctrina ejus, quod, ob abusum potestatis, civitas in rudem statum devolvatur. Neque etiam, quam §. 19. & 20. instituit, comparatio vicissitudinis & conversionis, naturalium rerum, cum variatione rerum humanarum & civilium, satis apta videtur, ceu nec istæ commutationes causis illis, quas refert, omnino constant, quin & innumeras habent alias, quas Septalius & generis ejus plures, persecuti sunt.

Sed hæc fere omnia sunt aliena, & præter Gravinæ institutum, qui fontes nobis legum Romanarum proprius ostensurus erat. Nam & de auctoribus legum aliarum §. 21. *Lib. I.* peregrina habet; & trita tamen ac fabulosa. Ad historiam quoque Mosaicam, qua eo ista respicit, ab aliis omnia plenius excussa sunt; maxime quousque ea similis est antiquissimis gentium scriptoribus, hique sunt traditis Mosaicis. Hic vero de legibus in republica Romana latis agendum fuerat. Et tamen varia ille interjicit. Ubi priusquam ad ea, quæ in serie aliqua methodi habet, procedamus; observare liceat, dum ille dicit, (velut in *S. C. Maced. Lib. III.*

cap. 69. & alibi passim, se operam dicasse juri civili privatorum: quod sane non ille tantum privato, sed & publico Juri (*) pariter, operatus sit; quippe quod jus Justinianum non tantum sit privatum, nec privatum jus unice contineat; verum quam plurimæ, quas & Gravina exponit, leges Romanæ, totæ jure consent publico: ipsæque de privatis conceptæ leges, quando personis rebusque publicis applicantur, hoc ipso publicæ fiant: s. quod ea publica eximie dicantur, quæ nunquam aliis, quam personarum rerumque publicarum usibus, idonea sunt.

De patria deinde potestate, §. 25. *Lib. II.* quoad jus personarum, minus recte exponit, qua ratione in jure Romano ea tribuatur moribus. Et quod, in §. 26. vult, jus patriæ potestatis non cessasse per mortem patris, id male probat per tutelam patris testamentariam, ut & per substitutionem pupillarem. Nunquid enim superstes esse non potest effectus? efficiente causa dudum extincta. Quoad jus rerum, mallem Gravinam, in §. 85. testamenti rationem, per mancipationem, peculiari §. a speciebus mancipationis reliquis, distinxisse. Denique ad judicia quod attinet, ille quidem §. 80. actiones legis & actus legitimos recte docet, differre: debebat vero rationes quoque differentiarum adduxisse; quod maximo ad institutum ejus usui esse potuerat.

Jam vero Legislationem ipsam Romanam quod concernit, quo cura Gravinæ præcipua pertinet: Ipse operas Regum Romanorum *Lib. I.* §. 21. minus recte distinxit: cum omnes ad jus naturale gentium & civile intenderint. Eas autem studiose quondam Fulvius Ursinus collegit; nec non curas illis legibus regiis impendit Vinandus Pighius, & Paulus Merula; quos plerosque compilavit in antiquitatibus Rosinus. Statum vero popularem, in *Lib. III. cap. 16.* seu democraticum, unice vitio adscribit; si plebs scilicet optimates insolentes subjuset. Ubi &, qua ratione mala ejus emendari possint, exponit. Quæ quidem, quomodo in rempublicam Romanam

(*) Imo, publicum jus Auctori dicitur, quod ad statum pertinet reipublicæ Romanæ, privatum, in quo agitur de jure singulorum. Illud in libro de Im-

perio Romano exposuit; hoc in commentariis ad Leges & Scitæ. Sic se publicum, sic privatum jus nominare, ipse tradit in fine præfationis.

nam congruant, ipse viderit. Deinde nobilissimam partem juris Romani evolvit, *LL. XII. Tabb.* in quas jam amplos & exactos satis habemus, post collectionem earum, ab Antonio Contio, Fr. Hotomanno, Dionys. Gothofredo & P. Merula, (quos iterum Rosinus excerpt,) tum & novissime summa cura, a Jacobo Gothofredo, susceptam, Pauli Manutii, Franc. Balduini, Conradi Rittershusii, & aliorum Commentarios; ut cum his, quæ nunc per Gravinam accessere, tutos nos reddant, vix esse, quod accedere eis possit ulterius. Sed Tribunitias *LL.* præ aliis Dempsterus excussit. Plebiscita vero Gravina inter leges complectitur: & de jure prætorio, atque universo jure honorario, in *L. I.* §. 35. de perpetuo quoque Edicto; §. 38. nec tamen etiam de singulis prætorum Edictis: quod omnino fieri debebat, uti nec de Interdictis adeo, veluti Salviano, & aliis eorumque fontibus, sive juribus ipsis, De responsis vero prudentum §. 40. aliqua commentatur. Utique de constitutionibus principum, earumque variis expeditionibus, distincte & plene non experitur: quæ doctrina Strauchii necessaria & maxime fructuosa est, aliorumque, qui excuti poterant; si quæ in illis suppleta vel emendanda fuisse, deprehenderentur. Grægoriani tantum codicis & Hermogiani, in complexu, rationem habet; & ubi hodie reperiantur. *Lib. I.* §. 131. Sed Justiniani decisiones quinquaginta, nobilissimam Justinianæ curæ partem, & compendium subtilissimarum, inter Juris-Consultorum veterum sectas integras, continui studii, disceptationum, sicco pede §. 134. prætervehit, nec quicquam de earum charactere, & quænam illæ sint, commemorat: quin nec, in rem præcipue juridicam, exacta, sed inchoata solum studia laudati Strauchii, ut nec commentationes Lingleffii Galli, & præstantiores Bassi, nostratis, sufficiunt.

Ceterum, quoad singula, de uxoris accipiendæ modis antiquis, gemino loco agit, itemque de *L. Julia*; de fundo dotali, quam & alibi, cum Jacobo Gothofr. ad *Juliam Papiam* tractaverat: (videl. *Lib. III. c. 86.*) ubi, in *L. Jul. de adulteriis*; occupatur: nec minus, in *Lib. III. c. 101.* ad *L. Cornel. de falsis*, extra monetam,) iterum dilabitur, in *L. Cornelia nummaria*; & varias ejus species jam *cap. præcedenti*, ad *L. Cornel. de falsis*, adductas, repetit: cum

potuerit qualibet capita tota uno loco exhaurire; & ubi rursus occurrissent, ad eundem se referre. Quod si succedaneæ hæc operæ, æquali & debita methodo, disponderentur, multum elegantia; & imo accuratioris, illis accessurum, tum & ubique proditum foret, si quæ capita deficerent, adhuc supplenda; ut ne quidem amplius quid in ea cura facile desiderari posset.

Utique minus religiosus est in ea legum sacra, quæ a Justiniano habemus, Gravina, quam debebat, & poterat etiam nec adeo Florentinam utique vindicat: quam tamen amplecti se, & pro genuina habere, profitetur. Unde non debebat immutare lectionem exemplaris Florentini, in *Lib. 20. §. 5. qui testam. fac. poss.* atque cum Cujacio, quem nimis ille veneratur, transigere. Quam enim Cujacius passim, ubi difficilia textuum superare non potuit, ipsos textus corrigat, vel corrumpat; imo, pluribus locis negationem vel inferat, vel ejiciat: satis jam adhuc superstiti, a Roberto cum primis & juste, exprobratum est. Sane plura hætenus, post tanta studia, reperta sunt: ut quidquam antinomicum, in Corpore Juris, largiri quæquam non oporteat, nec adeo ad textus immutandos procedere. Quo circa non fuit, cur frigidam haberet Gravina expositionem textus *dicti* §. 5. in *Lib. III. cap. 94.* dum admittendum non vult *ibid.* Ulpianus: nec habuit, quare, Cum Cujacio, (cum quo paria faciunt Hotomannus etiam, & critici alii,) ut Paulo scilicet in *L. 15. de testibus*, Ulpianus d. l. conciliaretur, Ulpiano negativam, inserta ei particula non, obtruderet: ac non potius rationem profundius investigaret, qua diversa textus uterque niteretur. Quod idem solemne etiam, ut despondeat animum, est Vvisenbechio & quibusdam præcipui quoque chori aliis: qui, cum illis nulla textuum, in speciem adversantium, conciliatio, apud Doctores etiam quoslibet reperta, sufficit: de meliori ulterius non cogitant; sed hoc suo judicio decretorio protinus in rem irruunt: quod igitur antinomial, in textibus illis, esse oporteat. Ego vero, ut alibi, ita hic etiam, Florentinam lectionem servari debere, semper existima- vi; idque e re stabilis esse & genuinæ Jurisprudentiæ: cujus multi recessus, JCrts, legum auctoribus, optime cognati, nobis

utique, omni quanto fieri potest studio, ap-
riendi sunt. Proinde miror, ipsum Jacobum
Gothofredum, in hac contentione, cum aliis
facere; ut dissensum inter Ulpianum & Pau-
lum, dictis locis, & ipse concesserit, quasi
eo faceret in d. l. 20. vox existimo; que ta-
men aliud non innuit, quam quod ambigua
illa fuerit quaestio. Tamen vero, inter reper-
ta alia, quibus mederi voluere huic distractio-
ni, (ut videtur,) aliqui, nec mihi satisfaciunt;
si dicere velimus, Paulum in l. 15. loqui de
casu, quo damnato salva fama non est; uti fie-
ri non potest in crimine repetundarum. Nam
crimen hoc non tantum, in quibusdam, ad
judicia privatorum delictorum accedit; quan-
quam hæc etiam, cum de dolo fuerint, sem-
per infamant, saltem in eo repetundarum cri-
men singulare quid habet; verum, quod hoc
pertinet, ad exemplum judiciorum extraordi-
narium componitur, ceu nec crimen stellio-
natus infamat semper, l. 2. de stellionat. l. 7.
de publ. jud. Videlicet a testamenti testimonio
non arcetur quilibet infamis: & tamen repe-
tundarum damnatum arcet Paulus. Equidem
in hoc, inter Ulpianum & Paulum con-
venit, quod is in iudicio testis esse non
possit arcetur enim repetundarum damna-
tus a senatu & iudiciis, eo quod circa illa
deliquisset; atque hinc ab illis arcetur in-
distincte. At vero ab eo inferendum non est
ad hoc, ut etiam omni casu & simpliciter,
a testamento abesse debeat; uti recte argu-
mentatur Ulpianus. Nempe in eo casu repe-
tundarum damnatus, ex censu infamium,
inter intestabiles habetur, ex lege, quæ Pau-
li est, quando ipse non in factum, aut lege
repetundarum & vi illius, ut d. l. 20. sed
quando diserte repetundarum damnatus est,
quod l. 15. habetur: quippe quod hac ra-
tione juris infamiam damnatus subeat: in-
deque inter hos merito lege ponatur, qui tes-
tamento adhiberi non possunt; adeoque in-
testabilis sit.

Porro Cujacium in corrigendo textum
l. 12. §. 2. D. de accus. & inscript. sequi non
debebat Gravina; quando is (in l. VI.
Observat. 12.) pro duobus reis, in d. l. 12.
tribus reis, substituit; eo quod Imp. in l.
16. C. de his, qui accus. possunt, tradant,
tertiam accusationem eis, qui duos reos
detulerant, a lege permissam non esse.
Quamvis enim plerique in eo Cujacium

sequantur, & Anton. Matthæi, Tr. de cri-
minibus. Lib. XLVIII. Tit. 13. cap. 1. n. 10.
eum probet ejusque Matthæi, ceu doctoris
sui, vestigia tanto facilius premat Visschen-
chius, II. Disp. ad π. 33. nu. 17. quod ubi-
que in antinomias pronus sit. Mejerus etiam,
in Coll. Jur. Arg. §. 3. de accus. & inscr. post
excussas Græcorum ad Basilica, & Fornerii in
IV. rerum quotid. cap. 15. interpretationes,
desperatum habeat locum; nisi cum Cujacio
textus legis 12. corrigatur. Tamen non est,
cur hic ad extrema vimque textui inferen-
dam, dilabamur. Equidem, ut legis 12. §. 2.
de accus. ad enunciata historica vetera, refe-
ramus; dum simpliciter illa ait, lege Julia
judicior. publ. cavetur: quasi deinceps jure
constitutionum, duos reos simul deferri pos-
se, placuerit, inque eo constitutionum jure
nunc quidem, ceu recentiore, acquiescendum
sit: (quæ quidem, inter jus pristinum, in
Pandectis prævie relatum, uti antea obti-
nuerat, & constitutionum Codicis, in quo
recens jus, & hinc a Justiniano, præ dis-
sonis antiqui Pandectarum traditis, unice
agnitum, habetur, omnino proba est distin-
ctio; ut nempe, cum in complexu seu corpo-
re toto successivi juris id demum, quod re-
centi loco ponitur, vim legis sistat, nulla in
talibus antimoniam esse possit.) Istud lex 16.
C. non patitur, quippe quæ nil immutan-
dum, sed legi Juliae, quam innuit, inhæren-
dum esse vult; in verb. contra legis præscri-
pta: cum & addat legis Juliae exceptionem,
quam quoque Venulejus in d. l. 12. adducit:
nisi suas suorumque injurias quis persequa-
tur. Proinde dicendum est, posse quidem
non duos tantum, sed & plures de eodem
crimine, & distinctis etiam accusationibus,
ab eodem accusari: nam eorum & una vin-
cendi causa est & una calumniæ ratio;
quo pertinet lib. 8. de accusat. ibi: non pos-
sunt accusare propter turpem quaestum, qui
duo judicia, adversus duos reos, (diverso-
rum scilicet criminum nomine delatos, sub-
scripta habent, nummosve, ob accusatum vel
non accusatum, acceperint. Indeque per ver-
ba, l. 16. C. qui duos reos delatos, habet bi-
nam quidem accusationem; sed tamen su-
per uno & eodem crimine, accipi oportet:
quorum propterea duorum eadem ratio est,
atque est unius, quem præfert ac-
cusatio una, in l. 12. apud Venulejum;
cum

cum hi textus, sub rubrica eadem, in Dig. &
Cod. ad Legem Juliam provocent; cujus addu-
ctioni, in consimili titulo, in Pandectis facta,
non poterant dememinisse compilatores Codi-
cis: idemque, quod de tertia accusatione loqui-
tur lex 16. Codicis, in l. 6. §. 3. ad L. Jul. de adul-
teriis, proditum est: ut, quamvis duos reos ex alio
crimine, (uno scilicet non ex aliis criminibus,)
delatos habeat, posse tamen illum, ex jure
viri, tertium accusare: quoniam hæc adulte-
rii causa, qua scilicet quis propriam injuriam
persequitur, non cedat in numerum causarum
ceterarum, (sive criminum aliorum; de quo-
rum uno hic alio crimine, ut textus habet)
duo illi delati fuerant. Qualem tertiam quo-
que vocant accusationem Imperatores in l. 16.
Cod. quoniam scilicet de uno eodemque crimi-
ne, duabus accusationibus, duo rei fuerant
delati. Et poterant etiam, si quinque rei
super eodem crimine delati fuissent, Impe-
ratores accusationem novam, super alio seu
diverso crimine, postulatam, sextam appel-
lare: per quod non adversati fuissent Venu-
lejo, qui & ipse accusationem, vel unam
vel plures, super uno crimine, cum lege
Julia, intelligit: neque enim ad reum; u-
num vel plures, hic respiciendum est, sed
ad crimina; ut, quæ Venulejo altera accu-
satio dicitur: ea tertia, ob duas accusatio-
nes duorum ejusdem criminis reorum, jam
institutas, (& pro una, quoad crimen,
habendas) ob tertium reum, de diverso cri-
mine postulatam, omnino Imperatoribus,
in d. l. 16. C. dici potuerit. Interea super
duobus criminibus, (quotiescunque accu-
sationibus, super uno, prius quaestus quis fue-
rat;) accusationem ut quis instituat, lex
Julia non patitur. Adeoque l. 12. §. 2. ff. de
accus. & l. 16. C. de his, qui accus. non possunt,
optime sibi consonant, ut nullæ aliæ leges
magis inter se convenire possint.

Nunc vero etiam de L. ult. C. ad L. Fa-
biam de Plagiar. dispiciamus: quam in li-
tera merito Alciatus asseruit. Gravina au-
tem Lib. III. cap. 107. in verbis: metalli pœ-
na teneantur, (cum tamen in seqq. pœna
capitis statuatur,) legi oportere vult, cum
Cujacio suo, item Duareno, & egregio
illo interprete Cod. Theodos. (unde L. ul-
tima desumpta est,) Jacobo Gothofredo:
tenebantur. Sed & hic in salvo res est:
non quidem, per Perezii ad d. tit. Cod. Ju-
Jani Gravina. Tom. I.

stin. tradita num. 3. quasi in principio legis, pœ-
na metalli ad quaslibet alias plagii species, re-
spiciat; ut ea adhuc dum plagarios teneat; in
duobus vero casibus plagium capite puniri, san-
ciatur; utpote in l. 7. C. ad L. Fab. de pla-
giar. & in casu, quo filii parentibus adhuc vi-
ventibus, supprimuntur. Namque textum
inspicienti, diserte metalli pœna, ad casum
istum suppressorum filiorum, applicatur; ut
ea plagarii tales etiam teneantur: nec ullibi
aliud proditur; quin potius metalli pœna, in
l. ult. ff. eod. retenta est: indeque adhuc illa,
per l. ult. C. Justin. in plagario quoque tali, &
imo etiam in Cod. Theodos. obtinet: ut nil ju-
vet Gothofredum vox tenebantur: quin reti-
neat eam pœnam in ista specie, atroci licet,
cum pœnis ceteris, Constantinus. Nam ille,
in sequenti versu: si quis tamen exacerbatio-
nem supplicii, in ea specie plagii, casu qui
sequitur, constituit. Indeque Tribonianus nil
deliquit, quando is, loco tenebantur, vocem
teneatur adhibuit: nec illa lex Justiniana
(quam Brunnemannus in Commentario suo
plane omisit,) secum pugnat: siquidem
pœna gladii, solum in eum casum ibi de-
cernitur, quo plagarius talis sæpius in eo
crimine versatus fuerit; idque de ipso patue-
rit, ut in Cod. Theod. habetur. Tribonianus
vero istam vocem in claruerit immutavit:
nam clarescere, quam dictionem non ha-
bet, in Glossario barbaro, Frefne; cum om-
nino Latina sit, nec non in l. 2. C. de fundo
rei priv. XI. ut & in l. 5. vers. sciant. C. quor.
appell. non recip. reperiatur: ubi idem, quod
indubie constitit, denotat. add. I. F. 3. ubi:
(rationibus claruerit,) hic idem est, ac si isto
scelere ejus speciei clareat, (ut famosus, no-
torius, latro, sic) plagarius: quod & Bit-
schius, in Feudali indice, agnoscit, & in
Concordantiis nostris Feudalibus proditum
est. Talem enim plagarium, qui in ea
plagii specie claruerit, (sive patuerit, ut
Codex Theodos. habet; quo melius rem
exprimit Tribonianus, cum patuerit etiam
in crimine semel admissio, sed claruerit
non nisi in iterato, locum inveniat; nec
supplicium augere istud ideo possit, quod
de veritate criminis ejus initio statim
constet,) omnino acerbius puniri conve-
nit. Atque hoc est, quod vult lex. ultim.
Codice de plagiar. Teneri quidem tum me-
talli, tum ceteris ante cognitis suppliciis, eos,
qui

qui orbitates, in filiis viventium, parentibus infligant. Si quis tamen huiusmodi reus fuerit oblatus, posteaquam super crimine (illius speciei,) claruerit: (quæ vox non poterat simpliciter accipi, pro constiterit, quod ejus reus ille sit; ut nec patuerit, illa in Cod. Theod. Quid enim interest, si reum quem esse pateat, priusquam offeratur, siue post oblationem consteatur crimen, aut de eo vincatur.) Ita vero servum aut libertinum bestiis subjiendum; ingenuum vero gladio consumendum esse. Et sane Julius Clarus, in Pract. Crim. §. fin. quest. 68. vers. plagiarius, memorat, quod hodie, plane ad sensum legis, quem præbui-mus, gladii poena in eos exerceatur, qui crimen hoc committere consueverint; ut adeo expositionem illam, & vera interpretandi ratio, & ipsa observantia, affatim confirmet. (*) Diceret, toties aberrare interpretes: quoties manus violentas textui inferunt; aut de conciliatione antinomiarum, quæ apparent, solliciti non sunt. Et num ergo causæ quid habuit Gravina? ut ista loca, quæ nunc nos lustravimus, & ipse, ceu nævos venusti corporis, unice fastidio duxit, pro desperatis agnosceret, ac plus suo Cujacio, viro ceteroquin magno, & de Jurisprudencia Romana immortaliter merito, quam suæ, qua defungi poterat industria, deferret.

Alias diligentia operis, quod multa foret eloquentia, decus ingens accessurum foret, si nunc, ubi absolutum est, meliori methodo disponi posset. Quin & singula quadam sunt, inaniter repetita, aut male collocata. Sic enim vellem, Gravinam, quando in Lib. III. cap. 112. de L. Licinia tractat, eandem legem in suum locum, ubi de alienatione mutandi iudicii causa agitur, seu de in potentioris alienatione, transposuisset: cum ejus doctrina, a citato loco, penitus aliena sit. Non minus ea, quæ in eod. libro, cap. seq. 113. de religione sepulchrorum habet, in suum

locum referri debuissent: cum in ea re lusu vix quicquam indulgendum sit, quod, cum omnia ad finem vergant & interitum, etiam hominem eo deduci oporteat. (**) Et nescio, an recte idem d. Lib. III. cap. 111. Legem Rhodiam, inter leges eas, quæ damnum resarciunt, redegerit; & non rectius ad negotiationem, seu consortium, eam retulisset: quod in Pandectis factum est. Neque enim damnum hic dici potest hoc, respectu aliorum, quod casu accidit. Alias imminutio illa a causa repeti ipsoque infortunio deberet: cum quidem damnum ita a sociis, aut vectoribus, & inter eos, resarciatur, ut per consortium id ex æquo, ad omnes perducto, restituatur: siquidem illi ob jactum socii; non item ex damno dato, tenentur. Utique 1.) sinavis tempestate pereat, nulla est ob jactum contributio: Et si merces quadam recipiantur, a sorte, vel industria domino, servata esse censentur. 2.) etiam portio jactarum mercium in contributionem venire debet. 3.) Oportet quidem eum contribuere, cum damnum illatum non est, indeque ei potius damnum fit, ut alii suum reparatur; nec tamen 4.) totum cuiquam resarcitur damnum. Quin potius 5.) ea contributio, impendii, in res aliorum servandas, quadam est reparatio; quo pacto non resarciuntur damna, uti nec tali modo inter socios impendia restituuntur; qui quidem sibi conventionione obstricti sunt. 6.) Naufragio facto, conservata, cum mercibus non jactis, scapha, nulla scaphæ ratio habetur, l. 4. ad L. Rhod. Igitur 7.) non nisi adversus magistrum, ad detinendam merces, actio est: cum, si negotium directum de damno esset, vectores invicem de eo inter se agere oporteret.

Quæ quidem omnia; & Gravinæ, Clarissimi Viri, integritati ac prudentiæ, & quorumvis iudicio, qui idoneam Juribus tuendis operam præstant, submissa sunt,

INDEX

(*) Expositio, quæ hic paratur, L. 20. §. 5. ff. Qui testam. fac. poss. L. 12. §. 2. D. de Acus. & in script. & L. ult. C. ad L. Fabiam de Plagiis. prima facie habere aliquid videtur in recessu: sed si penitus animum advertas, omnia plena esse videbis araneorum. Sunt enim distinctiones, quibus res conficitur, omnes commentitiæ, quarum in ipsas legibus, utpote sententiæ generalis,

nec vola reperitur nec vestigium.

(**) Imo, quum auctor in exponendis legibus nominis rationem præcipue secutus sit, & Julias omnes, Cornelias omnes, & reliquas in una serie exposuerit: L. Liciniam solam alieno loco positam, jure queri non possumus, nec indignari, quod de sepulchris ideo ultimo loco egerit, quia mors omnia finit.

INDEX CAPITUM

T O M I P R I M I.

L I B E R P R I M U S.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
1 DE Populo Romano & ejus ordinibus.	1	no, & peregrino.	26
2 De Equestri ordine.	ibid.	36 De Prætoribus provincialibus, & questoribus.	27
3 De Senatoribus.	2	37 De publicis questionibus.	28
4 De Plebe rustica & urbana.	4	38 De Edicto perpetuo.	ibid.
5 De Plebe urbana & tribunis ævariis.	ibid.	39 De Ædilibus.	30
6 De Scribis, apparitoribus, accensis, interpretibus, præconibus, viatoribus, litioribus.	ibid.	40 De jurisprudentia.	31
7 De Optimatibus, Popularibus, nobiles, ignobilibus, hominibus novis.	5	41 De disputatione fori.	33
8 De Censoribus.	ibid.	42 De respondendi jure.	ibid.
9 De Tribubus rusticis & urbanis.	6	43 De auctoritate prudentum.	34
10 De Curiis.	8	44 De Jurisconsultorum philosophia.	35
11 De Classibus & Centuriis.	ibid.	45 De Jurisconsultorum sectis.	37
12 De Turba forensi.	9	46 De variis ætatibus jurisprudentie & de Jurisconsultis antiquæ jurisprudentie.	39
13 De Consulibus.	ibid.	47 De Tiberio Coruncano.	40
14 De Senatu & ejus potestate.	10	48 De Sext. & P. Æliis.	ibid.
15 De Senatus-Consulto & loco habendi Senatus.	11	49 De Lucio Atilio.	ibid.
16 De Tempore habendi Senatus.	12	50 De Marco Catone.	ibid.
17 De Vocando Senatu.	ibid.	41 De Bruto.	41
18 De Jure referendi sententiasque rogandi.	ibid.	52 De P. Mutio Scævola Pontifice.	ibid.
19 De dicenda sententia, & S. C. per discessionem.	13	53 De Manlio Torquato.	ibid.
20 De Justo senatorum numero.	14	54 De Cajo Martio Figulo.	42
21 De Conscribendo Senatus-Consulto.	ibid.	55 De Cajo Livio Druso.	ibid.
22 De Adservando S. C.	ibid.	56 De media jurisprudentia, ejusque Jurisconsultis, & de P. Rutilio Rufo.	ib.
23 De Impedimento S. C. siue de intercessione Tribuni.	ibid.	57 De Q. Ælio Tuberone.	ibid.
24 De Senatus decreto.	15	58 De Sex. Pompejo, & Calio Antipatre.	43
25 De Dimittendo Senatu.	ibid.	59 De Q. Mutio Scævola augure, & Scævola Pontifice.	ibid.
26 De Ratione ferendæ legis.	ibid.	60 De C. Aquilio Gallo.	44
26 De Tribuno plebis.	ibid.	61 De L. Lucilio Balbo.	45
28 De Comitibus.	17	62 De Cn. Aufidio.	ibid.
29 De Legum ferendarum examine.	18	63 De C. Juventio.	ibid.
30 De publicatione legis, concione, & sortitione, & suffragiis ferendis.	19	64 De Sex. Papyrio.	ibid.
31 De primis Romanorum legibus, & Jure Papyriano.	21	65 De Servio Sulpicio.	ibid.
32 De jure XII. Tab.	22	66 De Cajo Trebatio Testa.	46
33 De actibus legitimis & jure Flaviano.	23	67 De Offilio.	47
34 De posterioribus legibus.	ibid.	68 De A. Casselio.	ibid.
35 De jure honorario, & de Prætoribus urbani.	24	69 De Q. Ælio Tuberone.	ibid.
		70 De Alfenio Varo.	48
		71 De Cajo.	ibid.
		72 De Aufidio Tucca, & Namusa.	ibid.
		73 De Sæclorum Auctoribus & primum de Antistio Labeone.	ibid.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
74 De Attejo Capitone.	49	125 De Praefectis Praetorio.	68
75 De Nerva patre, & filio.	50	126 De assessoribus.	69
76 De Proculo.	ibid.	127 De magistris scriniorum.	ibid.
77 De Pegaso.	51	128 De fisci advocatis.	70
78 De Celso patre.	ibid.	129 De digestionibus juris civilis sub Justiniano.	ibid.
79 De Celso filio.	ibid.	130 De Justiniano.	ibid.
80 De Neratio Prisco.	ibid.	131 De Codice Justiniano.	71
81 De Masurio Sabino.	ibid.	132 De Digestis.	ib.
82 De C. Cassio Longino.	52	133 De Institutionibus.	72
83 De Cajo iterum.	53	134 De 50. Decisionibus.	ib.
84 De Celio Sabino.	ibid.	135 De Novellis constitutionibus sive Authenticis.	73
85 De Prisco Javoleno.	ibid.	136 De Novellis Juliani.	74
86 De Salvio Juliano, & Tarruntino.	54	137 De Triboniano & sociis.	ibid.
87 De Domitio Labeone.	ibid.	138 De Basilicorum libris.	75
88 De T. Arifione.	ibid.	139 De fato Jurisprudentiae Justinianae in Italia.	77
89 De Ariano.	55	140 De instauratione juris Justinianei sub Lothario.	78
90 De Sexto Caelio Africano.	ibid.	141 De Pandectis Florentinis.	ibid.
91 De Sexto Pomponio.	ibid.	142 De instauratione studiorum juris.	79
92 De Junio Mauriciano, & Elia Marciano.	ibid.	143 De Bonontensi schola, & de Irnerio.	ibid.
93 De Ulpio Marcello, Meciano Saturnino.	ibid.	144 De variis Irnerianae schola sectis.	80
94 De Tertulliano.	56	145 De Martino.	81
95 De Papyrio Justo, & aliis.	ibid.	146 De Bulgaro.	ibid.
96 De Fabio Sabino.	ibid.	147 De Hugolino.	82
97 De Fabio Sabino filio.	ibid.	148 De Rogerio, & Othone, & Placentino.	ibid.
98 De Cerbidio Scavola.	57	149 De Pyleo.	ibid.
99 De Papiniano.	58	150 De Alberico, & Joanne.	83
100 De Domitio Ulpiano.	59	151 De Azone, ejusque schola.	ibid.
101 De Julio Paulo.	ibid.	152 De Lothario Cremonensi.	84
102 De Herennio Modestino.	ibid.	153 De Balduino Bononiensi.	ibid.
103 De allis generatim.	60	154 De Rosfredo Beneventano.	ibid.
104 De Romano imperatore.	61	155 De Accursio & ejus schola.	85
105 De variis muneribus imperatoris.	62	156 De Jacobo Ardizeno, & Odofredo.	86
106 De Pontificatu maximo imperatoris.	ibid.	157 De Dino.	ibid.
107 De tribunicia potestate.	63	158 De Bartholomaeo a Capua.	ibid.
108 De censura imperatoris.	ibid.	159 De Petro de bella Pertica, & Jacobo de Arena, & Oldrato.	ibid.
109 De consularibus imperatoris.	ibid.	160 De Jacobo de Belviso, & Butrigario.	87
110 De proconsulari imperio.	ibid.	161 De Cino Pistoriensi.	ibid.
111 De referendi jure.	64	162 De Alberico de Rosata.	88
112 De senatoria imperatoris dignitate.	ib.	163 De aliis turmatim.	ibid.
113 De Patris Patriae appellatione.	ibid.	164 De Bartolo.	ibid.
114 De lege regia.	65	165 De Baldo & fratribus.	91
115 De orationibus principum.	66	166 De Paulo Castrensi.	92
116 De quaestoribus.	ibid.	167 De Alexandro Tartagno.	ibid.
117 De magistro officiorum.	ib.	168 De Jasone Mayno.	93
118 De majori & minori Laterculo.	67	169 De Saliceto, Fulgoso, Cumano, Castilioneo, Cæpolla, Ruino, Riminaldis, Curtiis, Deciiis, Nicolao Spinello.	94
119 De pragmaticis Jussionibus.	ibid.		170 De
120 De edictis principum.	ibid.		
121 De mandatis principum.	ibid.		
122 De decretis principum.	ibid.		
123 De epistolis principum.	ibid.		
124 De rescriptis principum & libellis.	ibid.		

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
170 De Alciato, & sanctiori Jurisprudentia, sive de Cujaciana schola.	ibid.	24 De scriptoribus ad has leges priscis, & variis hujus juris appellationibus.	129
171 De Emilio Ferretto.	95	25 De jure patrio.	130
172 De Goveano.	96	26 De jure tutorum.	132
173 De Budæo.	97	27 De jure Patronatus.	136
174 De Antonio Augustino.	ibid.	28 De jure conjugum, & connubiorum.	137
175 De Bituricensi schola.	98	29 De divortis.	138
176 De Enguinario Barone.	ibid.	30 De partu XI mensium.	139
177 De Duareno.	ibid.	31 De partu monstroso.	140
178 De Hugone Donello.	99	32 De rebus litigiosis.	ibid.
179 De Francisco Hottomano.	ibid.	33 De servitutibus praediorum.	142
180 De Jacobo Cujacio.	101	34 De aqua pluvia arcenda.	143
181 De Barnaba Briffonio.	103	35 De arboribus cadendis.	144
182 De aliis acervatim.	104	36 De glande legenda.	ibid.
183 De Marano, Gothofredis, Vesembegio, Perezio, Pancirolo, Mornacio, Vinnio, Grotio, Antonio Fabro, Gregorio Tolosano.	ibid.	37 De interstitio sepiis.	145
184 De quatuor scholis post renovatam jurisprudentiam judicium.	105	38 De finibus regundis.	146
184 Conclusio de interpretum usu.	106	39 De usucapionibus.	147
LIBER II.			
1 De boni, malique naturæ; sive de Justitia naturali.	110	40 De testamentis.	148
2 De duplici naturæ Lege.	111	41 De successione ab intestato.	150
3 De Lege rerum universarum, sive de Lege promiscua.	ibid.	42 De divisione hereditatis.	151
4 De Lege peculiari humane naturæ, sive de lege rationis.	112	43 De statuliberis.	ibid.
5 De naturali bonorum extremo.	113	44 De mancipationibus.	152
6 De virtutum origine ex lege naturæ.	ib.	45 De collegiis & sodalibus.	153
7 De morbis naturæ rationalis, sive de vitiis.	114	46 De jurejurando.	ibid.
8 De vita beata sapientis.	ibid.	47 De fœnore.	158
9 De juribus humane rationis.	115	48 De criminibus, & primo de furtis.	159
10 De origine societatis humane.	ibid.	49 De furto per lancem & licium.	161
11 De jure gentium et origine commerciorum.	116	50 De arboribus furtim caesis, & fruge secta.	162
12 De permutatione, contractuum omnium elemento.	ibid.	51 De dolo in re deposita.	ib.
13 De jure pacis.	117	52 Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.	ibid.
14 De jure belli.	118	53 De pastu pecoris.	163
15 De civili potestate.	119	54 De tigno injuncto.	165
16 De Justitia Romanorum.	ibid.	55 De famosis libellis.	166
17 De jure sapientis in ceteros.	120	56 De reliquis injuriis.	167
18 De origine imperii, & jurisdictionis.	ib.	57 De pecuniis repetundis.	168
19 De conversione rerum.	121	58 De falsis testibus.	ibid.
20 De motibus civilibus.	ibid.	59 De teste desertore.	169
21 De variarum regionum legibus, & earum origine.	122	60 De cœtibus nocturnis.	ibid.
22 Fragmenta aliquot legum regiarum, sive juris papyriani.	125	61 De crimine perduellionis.	ibid.
23 De legibus XII. Tabul.	128	62 De parricidio, sive hominis cæde, & neficiis.	170
		63 De cæde parentum.	171
		64 De incendio.	172
		65 De ordine judiciorum & de in ius vocando.	ibid.
		66 De vindicibus.	175
		67 De pactis.	176
		68 De causa peroranda.	177
		69 De vadimonio deserto.	178
		70 De obragulando.	179
		71 De vindiciis.	180
		72 De	

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
72 De sententia & re judicata.	182	11 De regno.	ibid.
73 De jure publico, & de legis actione.	185	12 De tyrannide.	228
74 De privilegiis non irrogandis.	186	13 De Regimine optimatum, & de nobilitate.	231
75 De capite civis Romani.	187	14 De ordine medio civium.	232
76 De indulgentia in hostes.	188	15 De dominatione paucorum.	232
77 De jure sacro & religioso, & sacris privatis.	189	16 De Republica, & statu populari.	234
78 De religiosis, & sumtibus funerum.	191	17 Civili conversione rerum romanarum.	236
79 De jure Flaviano.	198	18 De Lege Fusia Canina.	237
80 De actibus legitimis sive actionibus legis.	199	19 De Lege Ælia Sentia.	239
81 De mancipatione.	201	20 De Lege Julia manumissionis.	242
82 De cessione in jure.	202	21 De Lege Petronia de Servis.	ibid.
83 De emancipatione.	203	22 De Lege Julia Norbana & S.C. Largiano.	ib.
84 De adoptione.	ibid.	23 De Lege Mensia.	244
85 De adrogatione.	204	24 De Lege Visellia.	ibid.
86 De manumissione.	205	25 De fideicommissariis libertatis & S.C. Dasumiano.	245
87 De additione hereditatis.	206	26 De S. C. Rubriano.	246
88 De optione.	207	27 De S. C. Junciano.	ibid.
89 De tutoris datione.	208	28 De S. C. Articulejano.	247
90 De acceptilatione.	ibid.	29 De S. C. Vitrufiano.	ibid.
		30 De S. C. Noniano.	ibid.
		31 De S. C. Claudiano.	249
		32 De Lege Vectii Lybici.	250
		33 De Legibus tutelariis, & Lege Attilia, Julia, Titia.	251
		34 De muliebri tutela, & Lege Claudia.	252
		35 De Lege Latoria.	255
		36 De Lege Julia & Papia Poppæa.	256
		37 De illicitis nuptiis irritandis sub Marco.	258
		38 De S. C. Claudiano ad L. Papiam.	259
		39 De S. C. Calvisiano.	260
		40 De S. C. Perniciano.	ibid.
		41 De Spadonibus.	ibid.
		42 De sponsalibus.	261
		43 De vacatione nuptiarum.	262
		44 De virginibus vestalibus.	ibid.
		45 De pœnis imparium, & præmiis parium nuptiarum.	263
		46 De divortiis libertarum, & aucto jure patronorum ex conjugio.	263
		47 De aucto jure libertorum & libertarum ex conjugio.	265
		48 De præmiis liberorum causa constitutis, & S. C. Claudiano: & de jure trium liberorum.	ibid.
		49 De præmiis libertorum ex susceptis liberis.	268
		50 De muliebri tutela liberorum gratia soluta.	ib.
		51 De pœnis cœlibatus, & prohibitione capiendi ex testamento.	269
		52 De testamentis conjugum & decimis eorum.	

Sequuntur Tabulæ Duodecim.

Tab.	Pag.
1 De in jus vocando.	209
2 De judiciis, & furtis.	210
3 De rebus creditis.	211
4 De jure patrio, & jure connubii.	212
5 De hereditate & tutelis.	213
6 De dominio, & de possessione.	214
7 De delictis.	215
8 De juribus prediorum.	216
9 De jure publico.	217
10 De jure sacro.	218
11 Supplementum IV. & V. prior. tab.	219
12 Supplementum VI. & VII. poster. tab.	220

LIBER III.

Cap.	Pag.
1 De Justitia Civili.	221
2 De Mente humana, & ejus jure in corpus.	222
3 De Natura Servis, & natura Dominis.	ibid.
4 De Mero mistoque imperio.	223
5 De Tribus Civitatum generibus, & primo de simplici, sive de optimo statu Civitatis.	ibid.
6 De Civitate mista.	224
7 De Civitate perturbata.	ibid.
8 De Legibus civilibus & earum causis.	225
9 De auctoritate jurisjurandi, & juris divini.	ibid.
10 De variis Civitatis mistæ formis.	226

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
rum.	270	83 De S. C. Tertulliano.	303
53 De dote constituenda.	272	84 De S. C. Orphiciano.	304
54 De remissione jurisjurandi.	273	85 De Lege Cornelia, & Julia Majestatis.	305
55 De conditione prohibente nuptias.	ibid.	86 Ad L. Juliam de adulteriis.	308
56 De Lege Julia Miscella.	ibid.	87 De Stupro.	314
57 De fundo dotali ex l. Papia & de jure Latii, & de jure Italico.	275	88 De Incestu, & Lege Peducea.	315
58 De divortiis.	276	89 De Aversa Venere.	317
59 De testamentis libertorum eorumque successione.	277	90 De Lege Scantinia.	328
60 Ad L. Papiam Popp. de caducis: sive ad L. Caducariam, & de Vicesimis.	278	91 Ad Leg. Plautiam, & Leg. Juliam, de vi publ. & vi privat.	319
61 De jure accrescendi.	283	92 De S. C. Volufiano.	321
62 S. C. & Oratio Antonini de tutorum nuptiis cum pupillis.	285	93 Ad Leg. Juliam repetundarum.	ibid.
63 S. C. Plancianum.	287	94 De Lege Calpurnia Junia.	322
64 De Lege Atinia.	288	95 Ad L. Juliam peculatus, de sacrilegiis & residuis.	324
65 De Lege Plautia.	289	96 Ad Leg. Juliam de annonæ.	326
66 De Lege Scribonia.	ibid.	97 Ad Leg. Juliam agrariam sive de termino moto.	327
67 De Lege Mamilia.	290	98 Ad Leg. Juliam de ambitu.	ibid.
68 De usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur.	ibid.	99 Ad Leg. Julias judicarias.	328
69 De S. C. Macedoniano.	ibid.	100 De Lege Cornelia de falsis, & ad S. C. Libonianum, aliæque ad eam adjecta.	329
70 Lex Julia de cessione bonorum.	291	101 De Lege Cornelia nummaria.	332
71 De S. C. Vellejano.	ibid.	102 De Lege Cornelia de injuriis.	333
72 De Lege Cincia, S. C. Æmiliano, & Oratione Marci de Transactionibus.	ibid.	103 Ad Leg. Corneliæ de sicariis.	334
73 De Lege Cornelia de testamentis.	293	104 De Lege Cornelia & Pompeia de parricidis.	338
74 S. C. Neronianum de legatis.	ibid.	105 De Lege Titia, Publicia, & Cornelia de lusu.	339
75 De Lege Furia.	294	106 De furtis.	340
76 De Lege Voconia.	ibid.	107 De Lege Fabia de plagiariis.	ibid.
77 De Lege Falcidia.	295	108 De Lege Remmia, Petronia, & S. C. Turpilliano.	342
78 De Scto Trebelliano, Pegafiano, Apro-niano, & Sabiniano.	296	109 De S. C. Silaniano, & Statiliano, & aliis ad eandem rem S. C.	344
79 De Lege Velleja & ad L. Gallus ff. de liber. & postum.	298	110 De Lege Aquilia, & de adium demolitio-ne S. C. prohibita.	346
80 De Lege Glicia, sive de querela inofficiosi testamenti.	301	111 De Lege Rhodia de jactu.	348
81 S. C. Julianum de petitione hereditatis.	302	112 De Lege Licinia.	350
82 De S. C. Claudiano, sive de adsignatione libertorum.	ibid.	113 S. C. de religione sepulchrorum.	ibid.

TRES libri Originum juris civilis, quorum primum nunc iterum, posteriores nunc primum edit Vir clarissimus J. VINCENTIUS GRAVINA in Romano Archigymnasio antecessor, quosque jussu Patri Magistri Sac. Palatii Apostolici diligenter examinavi, nihil nec bonis moribus, neque fidei orthodoxæ contrarium continent; imo cum in ipsis auctor, a juris naturalis & gentium purissimis fontibus, eas civiles leges deducat, quibus hoc tempore utimur in republica Christiana; cumque varia, nec passim obvia eruditione a Romanis & Græcis, non e vulgo scriptoribus deprompta, suum opus conspergat, non neglectis neque solidioris philosophiæ principiis, sine quibus etiam leges ipsæ puerile quiddam & fortuitum redolent; neque eloquentiæ luminibus, & Latinæ linguæ candore, quæ in foro valde utilis, propter rei difficultatem negligebantur; digni profecto sunt, ut in publicum bonum exeant in lucem, quo cupida legum Juventus, cui diriguntur, ceterique causidici discant quantum dignitatis, atque splendoris juris scientiæ accedat ab humanioribus disciplinis, & a placitis illorum philosophorum, quorum sapientia in sophisticam non abierit.

Romæ ex ædibus D. Calixti V. Idus Novembris MDCCIV.

D. Jo. Baptista de Miro Casinensis.

Die 21. Februarii 1756.

REIMPRIMATUR
FRAGGIANNI

Carulli.

JANI VINCENTII GRAVINÆ ORIGINUM JURIS CIVILIS LIBER PRIMUS

QUI EST
DE ORTU ET PROGRESSU
JURIS CIVILIS.

QUONIAM nihil est aliud jus civile, nisi naturalis ad Romanæ Reip. institutionem relata, Romanisque moribus & literis explicata ratio: ideo ut juris cursum ostendamus, ponenda est ante oculos Romanæ Reip. facies, imagoque illius brevi oratione adumbranda, ducto initio ab antiquiori Pop. Rom. divisione, in patricos scilicet, & plebejos.

CAPUT I.

De Populo Romano, & ejus Ordinibus.

Populi Romani summa, & præcipua divisio ea est, quæ a genere proficiscitur, quæque ipsum habet auctorem Romulum. Is enim delectis primoribus Civitatis, viris ingenuis, qui ætate, opibus, consilio, auctoritate ceteris antecellerent; iis magistratus omnes, & divinarum humanarumque rerum, totiusque Reipublicæ curam attribuit: (a) eosque a reliquo populo discretos patricos appellavit; quod essent ingenui.

Jani Gravina Tom. I.

(a) Livius lib. 1. cap. 8. Dionys. lib. 2. Plutarch. Romul.

(b) Festus verb. *celeres*. Plinius lib. 33. cap. 2. Sagon. de antiqu. jur. Civ. Rom. lib. 2. cap. 3.

(*) Pro Flexuminibus Flexutes apud Plinium legi-

CAPUT II.

De Equestri Ordine.

Equestris autem ordo ab ipsa quoque Romuli ætate repeti potest. Nam, ut Dionysius ac Livius tradunt, Romulus ad custodiam sui corporis, ex honestissimis familiis, trecentos sibi delegit; qui primo quidam Celeres dicti sunt, a Remi interfectore Celere, qui eis initio præfuit: (b) deinde Flexumines, (*) postea Trossuli, quod Trossulum

jubet Salmastius ad Lampr. in Comm. c. 2. Flexutes autem dici censet veteri more pro Flexitibus, qui sint a Flexes flexitis, quod descendat a flexu, eo quod equitum sit, equos in gyrum flectere, seu, ut est apud Virgilium, *flectere iudus equos*.